

ȘTEFAN PASCU

CONTRIBUȚIUNI DOCUMENTARE
LA ISTORIA ROMÂNILOR ÎN SEC.
XIII ȘI XIV

1 9 4 4

**CONTRIBUȚIUNI DOCUMENTARE
LA ISTORIA ROMÂNILOR ÎN SEC.
XIII ȘI XIV**

DE
ȘTEFAN PASCU

1 9 4 4

EXTRAS DIN ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE
NAȚIONALĂ CLUJ—SIBIU, VOL. X 1944

CONTRIBUȚIUNI DOCUMENTARE LA ISTORIA ROMÂNILOR ÎN SEC. XIII ȘI XIV.

Introducere.

Dându-ne seama de importanța oricărei noi știri referitoare la epoca medievală a trecutului nostru, fiind fiecare din ea „un mărgăritar pentru istoria noastră națională”, după cum se exprima istoricul Nicolae Densușianu¹⁾, el însuși un neobosit adunător de documente din această epocă, am încercat, în timpul sederii la Roma, ca bursier al Universității noastre din Cluj, să culegem noi informațiuni din registrele pontificale ce se păstrează în Arhiva Vaticană. Am început această muncă, cu toate că ne era cunoscut faptul că cercetătorul Augustin Theiner publicase patru mari volume de documente privitoare la Sud-Estul european²⁾, în veacurile XIII și XIV, scoase din aceleași registre, precum se publicaseră unele documente și în colecțiunile celor două mari ordine religioase: dominican și franciscan³⁾. Ne-am oprit asupra acestei epoci, îndemnați de motivul

1) N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*. Vol. I, part. I, București, 1889, prefață.

2) Aug. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacrum illustrantia*. Vol. I—II. Roma. 1859—1861; *Vetera monumenta Poloniae et Lituaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*. Vol. I. Roma, 1861; *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. Vol. I. Roma, 1863. Din aceste colecțiuni, toate documentele privitoare la trecutul nostru au fost republicate, împreună cu altele, reproduse din alte colecțiuni, de către N. Densușianu în vol. I, part. 1—2, din colecțiunea Hurmuzaki.

3) *Bullarium Ordinis F. F. Praedicatorum*. Ed. F. Thomaeripol. Vol. I—VIII. Roma, 1729—1740; *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum*.

că nici un specialist român n'a cercetat susnumitele registre cu interes deosebit pentru trecutul nostru⁴⁾, și că prin urmare n'ar fi exclus să se mai găsească material nou.

Astfel am cercetat toate registrele pontificale dela început — câte se păstrează (din anul 1198 până la anul 1403) — și anume: un număr de 320 de volume din *Regesta Vaticana*, dintre anii 1198—1403 (vol. 1—320), 349 vol. din *Regesta Avinionensia*, dintre anii 1305—1394 (vol. 1—349), 118 vol. din *Regesta Lateranensia*, dintre anii 1389—1403 (vol. 1—118), 42 vol. din *Regesta Supplicationum*, dintre anii 1342—1378 (vol. 1—42), 88 vol. din *Obligationes et Solutiones Camerae*, dintre anii 1295—1505 (vol. 1—88), precum și două codice din Biblioteca Vaticană: *Vaticanus Latinus 7216* și *Codex Ottobonianus 2546* și *Codex 314 Assisinus*, ce se păstrează în Biblioteca comunală din Assisi.

Am cules toate informațiunile privitoare la trecutul românesc din această epocă, deoarece, după cum spunea istoricul

Ed. Fr. Hyacinthi Sbaralea. Vol. I—IV și C. Eubel. Vol. V—VIII. Roma, 1759—1908; *Analecta Franciscana sive cronica aliaque varia documenta ad historiam fratrum minorum spectantia*. Vol. I—II. Quaracchi, 1885—1887; *Annales Minorum seu trium ordinum a S. Francisci institutum*. Ed. L. Wadingus. Vol. I—IX. Roma, 1732—1734. > Câteva documente privitoare la trecutul nostru. în această epocă, au mai fost publicate și în *Annales ecclesiasticis ab anno MCXCVIII ubi Card. Baronius desinit*. Ed. O. Raynaldus. Tom. XIII—XVIII. Roma, 1646—1659, precum și în diferitele volume privitoare la unii papi, publicate de *Écoles françaises d'Athènes et de Rome*, ca și în *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. (Vatikani magyar okirattár). Seria I, Vol. I—IV. Budapesta, 1885—1887. E. Müller, publicase și el 48 de documente referitoare la dieceasa transilvană în timpul păstoririi papei Grigorie XL în *Vatikanische Urkunden und Regesten zur Geschichte Siebenbürgens in dem Jahre 1371—1377*. Sibiu, 1892, ca și Bosásny A., *Regesta Supplicationum*. (A papai kérvénykönyvek magyar vonatkozásu okmányai avignoni korszak). Vol. I—II. Budapesta, 1916—1918.

⁴⁾ I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*. Vol. I. București, 1913. > adăvărat că a publicat 7 documente din sec. XIV, referitoare la episcopiiile catolice din Principatele Române, însă D-Sa n'a cercetat registrele, ci a mers de-a-dreptul la documente, după indicațiunile lui C. Eubel din *Hierarchia catholica medii aevi sive Summarum Pontificum S. R. E.* Tom. I. München, 1878.

Constantin Giurescu, „informația istorică ori cât de mărunță, care aduce însă ceva nou, dar se află într'o arhivă streină, unde nu oricând se pot face cercetări și unde găsirea ei este de multe ori întâmplătoare, credem că-și are importanța sa și trebuie dată la lumină”⁵⁾).

Informațiunile găsite sunt de ordin politic, religios și social. Ele vor fi însă discutate pe scurt numai în această prezentare ca studiu introductiv la documentele propriu zise, ce vor apărea când vor permite împrejurările. Cum însă chestiunile de ordin politic erau, în acea vreme, în strânsă legătură cu cele de ordin religios, le vom prezenta și noi concomitent, în mod cronologic, nefiind indicat a le despărți unele de altele. Nu ne vom ocupa, aici, cu toponimia transilvană, cuprinsă într'un număr însemnat din documentele copiate.

I.

Secolul al XIII-lea.

Pe la începutul veacului al XIII-lea, papalitatea manifesta un mare interes pentru convertirea Românilor la catolicism. La 1204, datorită diplomației lui Inocențiu III, Ioniță, Impăratul Românilor și al Bulgarilor, îmbrățișază religia romană. În drumul său spre Târnova, unde mergea pentru a încorona pe Ioniță, cardinalul Leon, se interesează și de soarta Românilor din Transilvania, ajungând la concluziunea că ar fi oportun și folositor să înființeze un episcopat aparte pentru aceștia. Astfel, după informațiunile acestuia, scrie la 16 Mai 1204 „papa Inocențiu III episcopului catolic din Oradea, să viziteze mănăstirile grecești din diecesa sa, care se găseau într'o stare de decadență „din cauza neglijenței episcopilor diecesani și a Grecilor înșiși” — este sigur că nu poate fi vorba de o populație grecească în

⁵⁾ C. Giurescu N. Dobrescu, *Do mmente și țegeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*. București, 1907 prefață.

această vreme în Transilvania nordică, ci despre o populație de rit grec, așa dar despre Români — și să înființeze un episcopat pentru aceștia, episcopat care să fie supus direct papei⁶⁾.

După un an, acelaș papă scria arhiepiscopului de Caloccea, sub jurisdicțiunea căruia se găsea și episcopia de Oradea, că pe moșiile fiilor cneazului Bela, există un episcopat de rit grec, care se găsește sub jurisdicțiunea bisericii constantinopolitane, cerându-i să-l readucă sub ascultarea bisericii romane. Documentul acesta, dat în 3 Mai 1205, a fost publicat de Augustin Theiner⁷⁾ după un izvor (*Reg. Vat.* vol. 7, f. 13), unde numele localității era scris *Belocnese*. Într'o altă copie a documentului (*Vat. Lat.* 7216, f. 113—114), găsită de noi, numele este scris exact: *Bela cnese*⁸⁾, fapt ce ne-a determinat a-l copia și a ne opri puțin asupra lui.

Este vorba de aceeași regiune din Transilvania nordică, unde în acest timp — începutul sec. XIII — exista un episcopat de rit grec pe seama Românilor, care, sau se va fi înființat între cele două date — 16 Mai 1204—3 Mai 1205 — sau, mai probabil, exista și la data când papa Inocențiu scria episcopului de Oradea numai despre mănăstirile grecești.⁹⁾ Urmele unei organizațiuni bisericești pe seama Românilor în aceste părți se păstrează și în secolul al XIV-lea. Și anume la anul 1349, episcopul catolic de Oradea, Dumitru, recunoaște un „presbiterus olachalis” pentru Românii din diecesa sa⁹⁾. În Bihor, inima diecesii de Oradea, exista în sec. XIII, așa

⁶⁾ „Unus fieret episcopatus ex ipsis, qui nobis nullo mediante subesset”. Cf. A. Theiner, *Vetera mon. Slavorum merid.*, I, p. 33 și N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente...* I, p. 39.

⁷⁾ A. Theiner, *o. c.*, p. 40.

⁸⁾ „Quidam Episcopatus in terra filiorum Bele knese consistit”.

⁹⁾ „Nos Demetrius... episcopus Waradiensis significamus... quod nos terram seu possessionem nostram Felwenter vocatam, populorum multitudine intendentes decorare, Petro Woywode, filio Stanislai, iudici eiusdem ville Felwenter, hanc gratiam specialem duximus concedendam, ut unum presbiterum olachalem, donec nostre placuerit voluntati, sine omni collecta et exactione qualibet nobis iure domini provenire debentibus possit et valeat conservare. Datum in Kiralymezei... Anno Domini MCCCXL nono”. Cf.

dar contemporană cu documentul de mai sus, o localitate numită Bélkenez; în veacul următor se amintește o alta, Kenys, care în veacul al XV-lea se numea Kenes¹⁰). Chiar și azi există, în aceeași regiune, două comune numite Bél: Beliu și Bélkirálymező — Craiova¹¹). >Astfel< organizațiunea bisericească a Românilor din Nordul Transilvaniei apare foarte posibilă, ca o continuare a acelei existente înainte de venirea Ungurilor, chiar pe teritoriul unde la acea dată exista o organizațiune politică, aceea amintită de cronicarul Anonim al regelui Bela, în frunte cu ducele (voevodul) Menumorout¹²), cu atât mai posibilă cu cât un voevod ca cel bihorean, care îndrăsnea să spună trimișilor invadatorului Arpad că nu-i va ceda niciun petec de pământ cât timp va fi în viață¹³), nu se putea lipsi de o organizațiune religioasă de neapărată trebuință pentru supușii săi.

Cei ce situau această localitate în alte părți: Maramureș¹⁴), Sirmiu¹⁵), poate induși în eroare și de felul cum era scris nu-

Bunyitay V., *A váradi püspökség története*. Vol. I, Oradea Mare, 1883, p. 192 și *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, p. 114.

¹⁰) Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Vol. I. Budapesta, 1893, p. 612.

¹¹) C. Martinovici și N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*. Cluj, 1921, part. III, p. 7.

¹²) „Dux vero Arpad... legatos misit in castrum Byhor ad ducem Menumorout“. Cf. *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ed. Szentpétery E., Vol. I. Budapesta, 1937, p. 59 și *Izvoarele istoriei Românilor*. Ed. G. Popa-Lisseanu. Vol. I, București, 1934, p. 40.

¹³) „Terram antem nullatenus concedimus nobis viventibus“. Cf. *ibidem*, p. 41 și 60.

¹⁴) I. Mihali, *Diplome Maramureșene din sec. XIV și XV*. Vol. I. Sighet, 1900, p. 260, întâlnind la anul 1423 un Bela spune că până ce nu va fi determinată cu siguranță țara fiilor lui Bela, îl revendică pe acesta de Maramureșan.

¹⁵) Augustin Bunea, *Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria*. Blaj, 1904, pp. 192-193 și *Incercare de istoria Românilor până la 1382*. București, 1912, p. 197, considera localitatea în Sirmiu, ca derivând dela numele lui Beles, fratele reginei Ungariei și fiul lui Uroș, jupanul Serbiei. Această interpretare este adoptată și de Carol Auner, *Episcopia Milcovului în Revista Catolică*, 1913, An. II, p. 535. Dar fiul marelui jupan și fratele

mele localități în textul editat de Theiner, nu mai pot avea dreptate.

* * *

În Biblioteca comunală din Assisi se păstrează un codice dela jumătatea sec. XIII¹⁶⁾, din conținutul căruia se vede că autorul lui era un franciscan din acel oraș, pe care Sbaralea îl numise Anonymus Italus Umber¹⁷⁾ și care azi e cunoscut sub numele de fratele Elemosina, după cum rezultă și dintr'o însemnare a codicelui¹⁸⁾. Foile 114—115 conțin două capitole în care este vorba și despre Români. Primul capitol: *De gravi persecutione ecclesie (a parte Frederici)*, relatează lucruri întâmplate la începutul sec. XIII și anume în timpul papei Honoriu III (1216—1227). Pentru autor trei dușmani avea biserica catolică în acel timp, împotriva cărora era de luptat, „contra... tres catervas demonum”: anume împotriva falșilor creștini-tirani ce oprimbau biserica și-i usurpau drepturile, împotriva armatelor Saraceni-

reginei Ungariei, nu putea să poarte un titlu atât de modest, acela de cnez. Și de fapt, în colecțiunea de documente publicate de T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Vol. III. Zagreb, 1907, p. 9 și vol. V, p. 175, 202, 236, 243, 258, 276, ca și în colecțiunea de documente publicate de J. Tkalčić, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*. Vol. I. Zagreb, 1889, p. 11 12, se amintește de mai multe ori o persoană cu numele Bela, dar totdeauna cu titlul de duce: „Terra Belae ducis“, la 1201, „dividens terram Belae ducis“, la 1209, „Bela dux“, la 1260—1270, etc., niciodată cu acela de cnez. În al doilea rând, Bela amintit în Sirmiu, la această dată era în viață, pe când acesta din Nordul Transilvaniei s'ar părea că nu mai era printre cei vii, din moment ce este amintită proprietatea fiilor săi și nu el personal.

Identificarea pe care o făcea Timoteiu Cipariu, *Acte și fragmente latino-românești*... Blaj, 1855, p. XII și după el Carol Auner, *Momente din istoria bisericii Românilor*, p. 95 96, între Beiuș și „terra filorum Bele knese“, azi nu mai este susținută de nimeni, însuși Auner părăsindu-o mai târziu.

¹⁶⁾ *Codex 314 Assisinus*.

¹⁷⁾ S. Sbaralea, *Supplimentum et castigatio ad scriptores trium ordinum S. Francisci*. Pars I. Roma, 1901, p. 60.

¹⁸⁾ „Liber iste memorialis diversarum ystoriarum ponetur in armario S. Francisci di Assisio, quia sic compromissum fuit inter custodem S. Francisci et fratrem Elemosinam de voluntate et consensu ministri, tamen usus ipsius libri fratri Elemosine reservato dum vivit“.

lor, Turcilor, *Românilor* („contra aciem Sarracenorum et Turchorum, *Blachorum*...“) care persecutau și pe Isus Christos și pe preoții lui și în al treilea rând împotriva Patarenilor eretici. Primul dușman ar fi împăratul Frederic al II-lea care era în dușmănie cu papa Honoriu; al doilea ar fi Saracenii, Turcii și Românii, iar al treilea Patarenii foarte răspândiți în acest timp în toată Peninsula Balcanică, ajungând chiar până în Italia¹⁹⁾. Românii pomeniți aici ar fi cei din Peninsula Balcanică enumerați alături de Turci, după cum apar și în *Annales Barenses* din acest timp²⁰⁾ și cari sub Ioniță și urmașul său, Ioan Asan al II-lea, nu erau în relațiuni prea bune cu papalitatea, dimpotrivă, la un moment dat, o adevărată cruciată este inițiată din partea papei împotriva lor²¹⁾.

În al doilea capitol: *De crudelissimo Vitali et exercitu Saracenorum et falsorum christianorum*, se relatează lucruri întâmplate pe la 1241 și anume asediul orașului Assisi de către Saraceni și *Români* și alți creștini falși, sub comanda lui Vitalis de Aversa²²⁾. La asediul și distrugerea orașului participă și Cumani alături de Saraceni. Data asediului, după locul ce-l ocupă în cronică, ar fi anul 1241 și sub Saracenii ce asediază și distrug orașul la această dată, trebuie să se înțeleagă Tătarii. O parte din aceștia, de fapt, în acest an, trecând peste Polonia, Boemia și Ungaria, se îndreaptă spre Peninsula Balcanică, ocupă Dalmația și ajunge până la Udine²³⁾, iar o altă parte pătrunde până la porțile Vienei și o înțelegere pare a se fi încheiat între

19) Însuși papa Honoriu silește pe regele Ungariei, Andrei II, să trimită pe *Ugrin archiep. Calocci*, cu o armată pentru extirparea Patarenilor balcanici în 1222. Cf. Densușianu—Hurmuzaki, *Documente*, I, p. 76.

20) „Hoc anno (1227) descendit cum exercitu magno i. e. Vussorum Guandalorum, Turcorum, Bulgarorum, *Vlachorum*, Macedonum aliarumque ut caperet Siciliam“. Cf. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*. Vol. V, p. 42.

21) N. Densușianu E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*. Vol. I, part. 1, p. 142, 159—178.

22) „Vitalis de Adversa Apuliae, tyrannus crudelis, nomine christianus sed non opere, cum caterva militum Sarracenorum et *Blachorum* et malorum christianorum... circumveniens pervenit Assisium...“.

23) G. Soranzo, *Il papato, l'Europa cristiana e i Tartari*. Milano, 1930, p. 57.

Frederic II și Tătari. Ținând seamă de aceste împrejurări, rezultă ca un lucru foarte natural, asediul orașului Assisi, la 1241, ca și prezența Tătarilor în Italia, conduși de Vitalis, care era în solda împăratului.

Prezența Românilor și a Cumanilor alături de Tătari la fel își găsește explicațiunea. Tătarii veneau să supună sub autoritatea lor pe ceilalți regi, deoarece ei nu admiteau alți suverani decât pe ai lor²⁴). În părțile carpatice era suveranitatea regelui ungar, pe care Românii nu numai că nu o acceptau, dar își vedeau amenințată independența de tendințele acestuia de expansiune spre Dunăre și Mare. Astfel pentru Români sosirea Tătarilor era o ocaziune bine venită ce nu trebuia pierdută și nu o pierdură²⁵). Românii din Moldova nu se opun Tătarilor și de aceea zece ani mai târziu, misionarul Roubruk îi considera ca vasali ai acestora²⁶). Această suposiție e confirmată de faptul relatat de cronica assisină, deoarece Românii, împreună cu Cumanii, nu pot fi decât cei din Moldova meridională sau Muntenia orientală²⁷). Un document din 1368 pare să confirme această părere. Se vorbește în acel document de distrugerea făcută în Ungaria cu mult timp înainte, despre care de abia se mai amintește („a longis retro temporibus, quorum certa memoria non habetur”), distrugere făcută din partea „gentes impie Tartarorum et aliarum vicinarum ibidem infidelibus et diversarum hostium dicti Regni”²⁸). Distrugerea din 1241 trebuie să fie aceea întâmplată cu „foarte mult timp în urmă, despre care de abia se mai amintează” la 1368, căci o alta, înainte de această dată (1241), nu se cunoaște.

²⁴ Înțelegerea lor cu Frederic era temporară, așteptând ocaziunea potrivită pentru a-i ocupa și imperiul său.

²⁵ A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*. București. 1933, p. 60.

²⁶ A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*. Paris, 1930, p. 95, 137.

²⁷ Cf. G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'oriente francescano*. Vol. II, p. 507 508.

²⁸ *Reg. Vat.* vol. 257, f. 105—106. *Reg. Av.* vol. 167, f. 439.

În această vreme de tovărășie de arme vor fi luat Românii dela Tătari *pavezele*, scuturile acoperite cu piele, despre care vorbește cronicarul bizantin Chalkokondyl și istoricul bizantin Ioan Cantacuzino^{28 bis)}.

În Muntenia, se pare, însă, că Românii au încercat să reziste Tătarilor, aceste regiuni fiind într'o mai strânsă dependență de Ungaria²⁹⁾.

* * *

De pe la jumătatea sec. XIII noi informațiuni vin să le completeze pe cele cunoscute, atât cu privire la Românii din Balcani cât și la cei din Nordul Dunării. Anume, la 1244, papa Inocențiu IV se plânge că Românii împreună cu Grecii au ocupat și au distrus episcopatul din Apros: „Grecis et *Blaccis* occupantibus episcopatum ipsius per novem fere annos...”³⁰⁾. Acest episcopat se găsea în Tracia³¹⁾ și astfel aici trebuie să fie vorba despre Românii din aceste părți balcanice. În sec. XI se referea la aceștia fiica împăratului bizantin Alexe Comnenul, scriitoarea Anna, care spunea că erau răspândiți în Moesia și în Tracia și că tatăl său își recruta soldați dintre acești Români³²⁾. De chiar în acest secol, (al XIII-lea), când istoriograful Pachimeres spune că numărul lor era așa de mare și că erau atât de răspândiți, încât locuințele lor se întindeau „a suburbiis Constantinopoleos usque ad Byzam et ultra pertinentes per qué locum

^{28 bis)} „Tătarii au scuturi asemănătoare cu ale Românilor” spune Chalkokondyl, *Cronica*, ed. Darkó, Budapesta, 1922, p. 127. „Geții (Românii) de peste Dunăre, care se folosesc de aceleași arme ca Tătarii; cei mai mulți sunt arcași”, spune Cantacuzino vorbind despre războiul Bizantinilor cu Bulgarii la 1331. Cf. I. Cantacuzino, ed. Bonn, I, p. 465 ap. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*. București, 1944, p. 136.

⁽²⁹⁾ D. Onciul, *Originile Principatelor Române*. București, 1899, p. 8.

⁽³⁰⁾ *Reg. Vat.* vol. 21, f. 113 v. ep. 724.

⁽³¹⁾ A. Baudrillart, A. Vogt, U. Ronziès, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*. Vol. III. Paris, 1912, p. 1075.

⁽³²⁾ T. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân, studiu lingvistic*. București, 1923, p. 7.

iam multiplicati supra modum³³⁾ Geograful anonim, în sfârșit, pe la începutul sec. XIV (1308), confirmă părerea istoriografilor anteriori când spune că: „Notandum (est hic) quod inter Machedoniam, Achayam et Thesalonicam est *quidam populus valde magnus et spaciosus qui vocatur Blazi...*”³⁴⁾ Sunt aceiași Români, pomeniți și de *Cronica Assisină* pe la 1227 alături de Turci și care acum la 1244 împreună cu Grecii au ocupat și au distrus suszisul episcopat, confirmați cu această ocaziune și documentar, pe lângă atestațiile cronicărești.

În 1245 papa cerea misionarilor din „terra Bulgarorum, Blachorum, Sclavorum...”, etc., să-și dea osteneala pentru unirea bisericilor³⁵⁾ Este, credem, ultima atestație documentară despre Românii din Balcani constituiți într-o „terra”, termen ce în accepțiunea medievală desemna o organizațiune politico-administrativă. Căci după moartea lui Ioniță, sub urmașii săi, elementul românesc își pierde din ce în ce rolul preponderent ce-l jucase în timpul formării și consolidării Imperiului româno-bulgar, rămânând totuși numeros și important ca element popular. Ioan Asan II, la 1230, se întitulează numai „țar al Bulgarilor”³⁶⁾, și nu și al Românilor, iar acelaș papă Inocențiu, în acelaș an, 1245, adresându-se lui Căliman, urmașul lui Ioan Asan, îi spune „in Bulgaria imperanti”³⁷⁾ și nu și „in Blachia”.

* * *

În timp ce elementul românesc din Balcani își pierdea încetul cu încetul importanța politică, cel nord-dunărean, după retragerea Tătarilor, se impunea din ce în ce mai mult. Astfel la 1234, îl găsim organizat din punct de vedere bisericesc cu epis-

³³⁾ *Ibidem*, p. 8.

³⁴⁾ O. Córka, *Anonymi, Descriptio Europae Orientalis*. Cracovia, 1913, p. 13 și G. Popa-Lisseanu, *Isoarele istoriei Românilor*, II, p. 7, 17.

³⁵⁾ *Bullarium Fransiscanum*, I, p. 362—64.

³⁶⁾ I. Ivanov, *Български старини из Македонна* (Activități bulgare din Macedonia), p. 578 și C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 302.

³⁷⁾ A. Theiner, *Vetera monumenta Hungariae...*, I, p. 196—197.

copii lui, la 1247 din punct de vedere politic-administrativ cu cnezii și voievozii lui: Ioan și Fărcaș, Seneslau și Lytioy³⁸).

La 1246 într'un document sunt amintiți Românii din Moldova, vânduți Saracenilor ca sclavi de comercianții genovezi, pisani și venețieni. Papa intervine pe lângă clericii din Ierusalim pentru a elibera „Grecos, Bulgaros, Ruthenos et Blaccos christianos tam mares quam feminas” luându-i sub protecția sa³⁹). Din ordinea în care sunt enumerați, rezultă că Românii sunt mai spre Nord decât Grecii și Bulgarii, și vecini cu Rutenii⁴⁰). Dacă informațiunea furnizată de cronicarul Toma Tusci a putut părea dubioasă sau neprecisă în ceea ce privește regiunea de unde erau acei Români care la 1276, — așa dar treizeci de ani după documentul nostru — alături de Ruteni, se luptau în armata regelui Boemiei, împotriva Ungurilor și care apoi „inter se discordantibus⁴¹), acum atestarea diplomatică înlătură dubiul. Locu-

³⁸) Numele acestui voevod a fost citit în felurite moduri din partea acelor cari s'au ocupat de această chestiune: Limoiu (de G. Șincai, *Cronica Românilor*, I, p. 428), de cei mai mulți Litovoiu (N. Iorga în multiplele sale studii, C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 337—340, I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei Românilor*. Cluj, 1928, p. 52—53, etc. etc.) și Lituon (D. Oniciu, *Originile Principatelor Române*, p. 165, A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. II, p. 207, B. P. Hasdeu, *Negru Vodă*. București, 1898, p. CVII, etc.). Însă cine este familiarizat cu paleografia latină și în deosebire cu cea pontificală din această epocă, privind și analizând foarte atent literă de literă, comparativ cu altele din acel document, va citi *Lytioy*. S'ar putea ca în realitate să se fi numit voevodul dela 1247 Litovoiu, căci acest nume are un înțeles real: voiu = oaste.

³⁹) *Reg. Vat.* Vol. 21, f. 325—326, ep. 127.

⁴⁰) E interesant un pasaj din descrierea lui Guillebert de Lannoy unde enumeră, pe la începutul sec. XV, sclavii sultanului Babiloniei, care sunt aproape cei enumerați în documentul nostru. „Et est a scavoir que iceluz esclaves sont d'estranges naçions comme de Tartarie, de Turquie, de Bourguerie, de Hongrie, d'Esclavonie, de Walasquie, de Russie et de Grece, tant des pais cristiens comme de filaires“. Cf. *Archives de l'orient latin*. Vol. II, p. 91.

⁴¹) *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Vol. XXII, p. 525. Războiul nu s'a întâmplat la 1277 cum crede dl. A. Sacerdoțeanu, *Arhivele Ol-*

iau acești Români în partea nordică a Moldovii unde, un secol înainte, au prins pe fugarul Andronic Cantacuzino la hotarele Galitiei⁴²).

Dacă documentele prezentate până acum se refereau la o parte dintre Români numai, un altul, dăla 1288, îi amintește pe toți, ori unde s'ar afla ei. La această dată papa Nicolae IV trimite pe călugării predicatori „ad terras Sarracenorum, Paganorum, Grecorum, Bulgarorum, Cumanorum, *Valachorum ubicumque existentium*...”⁴³). Cancelaria papală, de data aceasta mai exactă și mai bine informată, face distincție precisă între popoarele din această parte a Europei și în deosebi între Români și Cumanii, fapt de cele mai multe ori neobservat, deoarece luându-se ca model buletul anterior, se cuprindeau Românii sub numele Cumanilor, cu toate că aceștia din urmă nu mai existau ca popor distinct după invaziunea tătară din 1241. De data aceasta însă papa Nicolae este bine informat despre existența Românilor în mai multe regiuni, „*Valachi ubicumque existentes*”, căci la ei se referă aceste cuvinte, deoarece, dacă, s'ar referi și la celelalte popoare enumerate înainte și după Români, s'ar fi adăugat la urma enumerării lor și nu imediat după Români, după care urmează înșirarea altor popoare (Etiopi, Siri, Tătari, etc.). Era informat papa că existau Români în Balcani, în Transilvania pe seama cărora papa Inocențiu III voia să întemeieze un episcopat la 1204—1205, amintiți în tot cursul sec. XIII sub diverse numiri într-o întreagă serie de documente, după cum existau și în Moldova și în Muntenia, cum am văzut mai sus.

teniei, vol. XIII, p. 285, ci în anul precedent, cum spune și nota marginală a editorului — Ernestus Ehrenfeuchter — pe lângă faptul că povestirea întâmplărilor din anul 1277 începe mai jos; și în sfârșit în acest paragraf se mai vorbește despre mergerea regelui Boemiei la împăratul Austriei, eveniment ce a avut loc la 26 Noemvrie 1276.

⁴²) N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București, 1933, p. 405.

⁴³) *Reg. Vat.* Vol. 44, f. 15, ep. 44 (404).

II.

Secolul al XIV-lea.

Trecând la sec. al XIV-lea vor fi înfățișate anumite părți din sbuciumata viață românească pentru formarea și consolidarea statelor cari atunci luau ființă. Cu urcarea dinastiei angevine pe tronul Ungariei, se reia ideea imperialistă în afară, idee părăsită de slabi regi arpadieni din a doua jumătate a sec. XIII, și se caută introducerea unei noi ordini sociale și politice în interior, bazându-se acești angevini, după modelul feudalismului din Occident de unde veneau, pe clasele sociale și nu pe elementele etnice, ca și până acum. În felul acesta, Românii cari nu voiau să se confunde cu clasa nobilă maghiară, fuziune ce ar fi atras după sine trecerea la catolicism și încetul cu încetul pierderea naționalității, decăd din ce în ce mai mult. Un pasagiu din hotărîrea sinodului ținut la Pojon în 1309, sub conducerea cardinalului Gentile, este concludent. „Privăm de toate privilegiile, indulgențele, feudale, grațiile și beneficiile” pe toți aceia cari „nu dau respectul cuvenit lui Christos însuși și scaunului apostolic”⁴⁴). Amenințați în existența lor națională și în credința strămoșească, Românii strâng și mai mult rândurile și intensifică și mai mult legăturile dintre ei, desconsiderând granițele politice. Din numeroase documente din prima jumătate a sec. XIV reese clar acest fapt.

În Transilvania noua dinastie nu era încă destul de consolidată. Se înregistrează continue mișcări ale Românilor în înțelegere cu frații lor de peste munți. Astfel dintr’o scrisoare a papei Clemente V din 1314, suntem informați despre o nouă invaziune a Tătarilor și a schismaticilor de peste munți în Tran-

⁴⁴) Privibus privilegiis, indulgentiis, feudis, gratiis et beneficiis“ pe toți acei cari „ad ipsum tamen Christum et apostolicam sedem debitam reverentiam non habentes“. *Reg. Av.* Vol. 88, f. 92—95 și *Reg. Vat.* Vol. 176, f. 86—88.

silvania⁴⁵). Tătarii vecini cu Transilvania nu pot fi decât cei din Moldova, iar schismaticii, asociații lor, la fel trebuie să fie din aceeași regiune, așa dar Românii moldoveni. Aceste invazii nu conținesc și documentele le constată de nenumărate ori. La 1319 aflăm că schismaticii din regatul ungar și părțile învecinate amenință liniștea internă a regatului. „A ajuns veste demnă de crezare la scaunul nostru apostolic, — scria papa Ioan XXII — că în regatul Ungariei și în anumite părți învecinate, supuse aceluiași foarte drag întru Christos fiu al nostru, Carol ilustrul rege al Ungariei, schismaticii comit fărădelegi”, cerând papa arhiepiscopului de Strigoniu și subalternilor acestuia să extirpeze „pestem huiusmodi scismaticorum et hereticorum...”⁴⁶); în 1325 Carol însuși se plângea papei că în părțile hotarnice regatului său, credincioșii catolici au de suferit tot felul de maltratări și nenorociri din partea schismaticilor, Tătarilor, Păgânilor și a altor popoare necredincioase, fapte rele ce se repetă la 1327 și la 1334, când papa cere regelui ca „pro fidei catholice defensione contra Scismaticos et Tartaros bellum seu pugnam inire-contigit”⁴⁷). Aceste continue mișcări aveau un plan bine stabilit în legătură cu Românii din Transilvania, și anume acela de a se mișca concomitent și de a se elibera de sub dominațiunea maghiară. În felul acesta se înțelege un alt document din 1319 și cuvintele papei: „Regnum Ungarie et quedam partes adiacentes... scismaticis... in clandestina machinamenta conglutinent in perniciem animarum...”⁴⁸). În acest an se înregistrează mișcări revoluționare în Transilvania și Țara Românească.

După pacea semnată la 1310, între Carol Robert și Ladislau Borș Voevodul Transilvaniei, se părea că liniștea era resta-

⁴⁵) Densușianu—Hurmuzaki, *Documente*, vol. I, part. 1, p. 574—575.

⁴⁶) „Ad nostri et quidem apostolatus auditum relatio fidedigna perduxit quod Regnum Ungarie et quedam partes adiacentes eidem Carissimo in Christo filio nostro Caroli Regi Ungariorum Illustri subiecte, scismaticorum inficiuntur erroribus...“ *Reg. Vat.* Vol. 110 A, f. 137, ep. 402. Reprodusere fotografică din *Cod. Cameracen.* Vol. 538, ce se află în Bibl. Naț. din Paris.

⁴⁷) *Reg. 4v.* Vol. 45, f. 570 și *Reg. Vat.* Vol. 106, f. 418.

⁴⁸) *Reg. Vat.* Vol. 110, f. 137, ep. 402.

bilită în această provincie. Dar în 1315 Ladislau e destituit din demnitatea sa și de aceea alimentează împreună cu fiii săi, o rebeliune împotriva regelui (1315—1318)⁴⁹). La aceste evenimente se referă un alt document din 1319, în care papa atrage atenția regelui că în Ungaria multe persoane, „summi regis ministri”, atât laici cât și clerici, ofensează biserica și puterea regală prin comportamentul lor, cerându-i să ia măsuri împotriva acestora⁵⁰). Un alt document din acelaș an, spune că acești rebeli erau ajutați în mișcarea lor de către schismaticii, atât cei din Transilvania cât și de aceia din părțile vecine, împotriva cărora regele era îndemnat să pornească războiu⁵¹). În 1307 Ladislau voevodul Transilvaniei face prizonier pe Otto de Bavaria și în anul următor îl trimite „Voevodului Românilor”, cum ne informează cronica contemporană *Oesterreichische Reimchronik* a lui Ottocar de Stiria, scrisă între 1285—1309⁵²). Relațiunile dintre Ladislau și voevodul român din Sudul Carpaților au fost totdeauna amicale și astfel și în acest an, 1319, când din nou izbucnesc în Transilvania revolte. Profitând de această stare de lucruri, Basarab ocupă și el alte teritorii, înțeles cu doi voievozi români din Transilvania, în afară de fii lui Ladislau⁵³), cu Ioan fiul lui Teodor, care cuceri pe seama sa regiunea Mehădiei⁵⁴) și cu Moise, fiul lui Moise, care voia să ocupe chiar Transilvania întreagă, răsculându-se de mai multe ori⁵⁵). În felul acesta un războiu pare să fi avut loc între Carol și Basarab, războiu al cărui rezultat nu a putut fi decât favorabil voevodului român din mo-

⁴⁹) I. Lupaș, *Un voevod al Transilvaniei în luptă cu regatul ungar*, în *Fraților Ion și Alexandru Lapedatu*. București, 1936, p. 402.

⁵⁰) *Reg. Vat.* Vol. 110 A, f. 137, ep. 403. „Contra hereticos et scismaticos ipsos procedere valent”.

⁵¹) *Reg. Vat.* Vol. 110 A, f. 137—38, ep. 404.

⁵²) G. Popa-Lisseanu, *Românii în poezia medievală*, în *Cercetări Istoric.* Vol. X—XIII, p. 141.

⁵³) Nagy, A., *Codex diplomaticus Andegavensis*. Vol. I, p. 148.

⁵⁴) Densușianu Hurmuzaki, *Documente*, I, par. 1, p. 592.

⁵⁵) *Ibidem*, p. 591—592.

ment ce în 1324⁵⁶⁾, Carol triumfă, de mai multe ori, la el pentru pace, pe magistrul Martin, comitele Sălajului⁵⁷⁾.

Văzând că în Țara Românească pretențiile sale de acum întâlnesc obstacole de neînvins, Carol își îndreaptă privirea spre Moldova, unde nu exista încă o organizațiune politică consolidată și de unde dușmanii săi au fost ajutați tot timpul de către Tătarii și Românii conlocuitori, după cum s'a văzut mai sus. La această întreprindere războinică se referă câteva documente dintre anii 1325—1327, prin care Papa acorda indulgență plenară tuturor acelorora, care vor muri în lupta împotriva Tătarilor și a schismaticilor din regiunile vecine Ungariei, pentru apărarea credinței catolice⁵⁸⁾.

În acest mod o intensă viață politică a elementului românesc se manifestă de ambele laturi ale Carpaților în epoca fondării și consolidării Țării Românești dela Dunăre, voevodul acestei Țări fiind în continue relațiuni cu capii Românilor din Transilvania și cu cei din Moldova, cari nu voiau să țină seamă de frontierele nenaturale impuse de anumite circumstanțe momentane. Regii Ungariei până la această dată nu reușiră să despartă pe Românii din cele trei țări carpatice. Fiul lui Carol Robert, Ludovic, mai energic și mai puternic, consolidând dinastia și strângând elementele responsabile în jurul coroanei, va încerca să împiedece relațiunile dintre Românii din Transilvania și cei din cele două Principate. Cu toate acestea, tentative de colaborare între aceștia vor continua și mai târziu.

Deoarece în 1324 Basarab încheiase pace cu vecinul său dela Nord și în felul acesta dădea speranțe de a nu se manifesta ca dușman al catolicismului, papa Ioan XXII îl roagă, la 1327, împreună cu pe Toma voevodul Transilvaniei, Solomon

⁵⁶⁾ *Ibidem*, p. 589.

⁵⁷⁾ *Ibidem*, p. 589—590 și Nagy A., o. c. Vol. II, p. 124.

⁵⁸⁾ „Per defensionem catholice fidei in bello seu pugna in regno Ungarie aliisque fidelium terris et partibus eidem regno adiacentibus supradictis aut vicinis eisdem habitis contra Scismaticos et Tartaros.” *Reg. Vat.* Vol. 78, f. 66, ep. 212 și *Reg. Av.* Vol. 22, f. 89.

comitele Brașovului și Misk, banul Slavoniei, să ajute la lășirea credinței catolice în acele părți, „*ipsis partibus*”⁵⁹). O altă scrisoare de același conținut e adresată și lui Filip comitele palatin, lui Mihail comitele Secuilor și altor nobili dela Curte și o a treia lui Carol Robert însuși⁶⁰). Apelul fiind adresat nobililor unguri, regelui Ungariei, lui Basarab și banului Slavoniei, ofensiva nu putea fi îndreptată în niciuna din aceste părți. Astfel, nu va fi cu totul greșită afirmațiunea că această ofensivă era îndreptată împotriva Moldovei sau a Munteniei neocupate încă de Basarab, unde locuiau Tătarii și Românii schismatici, cari nelinișteau regatul ungar și propaganda catolică, iar prin cuvintele „*ipsis partibus*”, trebuie să se înțeleagă acele părți moldovene sau muntene estice, unde de fapt s’au convertit de curând, spune un document din 1328, mai mulți Cumani și Români⁶¹). De fapt, în veacul al XIV-lea, cea dintâi tentativă de pătrundere a influenței occidentale în Moldova este în legătură cu activitatea misionarilor franciscani din Caffa, pe la 1317⁶²). Peste cinci ani, din aceleași părți ale Crimeii, vor veni alte tentative, și, în sfârșit, pe la 1325, papa Ioan XXII, permite călugărilor predicatori să trimită câțiva frați în acele părți, pentru a converti populația la catolicism⁶³). Dându-și seama papa că numai încercările de acest fel nu aduc rezultatele dorite, face apel la căpeteniile amintite mai sus, cerându-le concursul.

Rezultatul cel mai important al acestei expediții-cruciate este însă altul: extensiunea statului muntean și în aceste părți. Toți cercetătorii cari s’au ocupat de conflictul dintre Carol Robert și Basarab, conflict terminat cu dezastrul dela Posada, dau ca motiv tentativa lui Basarab de a se elibera de sub tutela ungu-

⁵⁹) „Ad cultus in ipsis partibus catholice fidei ampliandum“. *Reg. Vat.* Vol. 114, f. 156 161, ep. 981—983.

⁶⁰) *Ibidem*.

⁶¹) Densușianu—Hurmuzaki, *Documente*, vol. I, part. 1, p. 609.

⁶²) N. Iorga, *Istoria Românilor*. Vol. III. București, 1937, p. 203.

⁶³) *Reg. Vat.* Vol. 78, f. 66, ep. 212 și *Reg. Av.* Vol. 22, f. 89.

rească, ocupând și Banatul de Severin⁶⁴). Primul motiv pare verosimil și pentru aceasta Basarab, în 1329, primește și pe fiii rebeli ai lui Ladislau refugiați la el, după ipoteza d-lui prof. I. Lupaș⁶⁵), după cum poate să fie și el cuprins între acei „necredincioși” ce comiteau atâtea fărădelegi în cuprinsul regatului ungar, împreună cu aceiași fii ai lui Ladislau și cu Moise fiul lui Moise, Ioan fiul lui Teodor, amintiți mai sus, la care se adaogă și un Nicolae de Tălmăciu, care ocupă Săliștea și „novem villas olaceas”, în țara Amlășului⁶⁶).

Când o atât de intensă viață românească se manifesta peste tot, era natural ca Basarab să se gândească să-și extindă domeniul său, mai ales în părțile estice, locuite la fel de Români și unde nu era încă o organizațiune politică consolidată. Indemnul, pe care papa i l-a făcut la 1327 de a contribui la lățirea credinței catolice „in ipsis partibus” era bine venit pentru el. Basarab, cu ceilalți demnitari, numiți în scrisorile papale, a mers

⁶⁴) Aceasta este opinia, cu excepția lui Xenopol, a tuturor istoricilor cari au cercetat această chestiune: N. Iorga (*Istoria Românilor*, vol. III, p. 177, 181); B. P. Hașdeu (*Negru Vodă*, p. CLXXXIV); A. Bunea (*Incercare de istoria Românilor până la 1382*. București, 1912, p. 150); D. Onciul (*Originile Principatelor*, p. 53, 179 180); Seton-Watson (*Histoire des Roumains*. Paris, 1938, p. 29); C. C. Giurescu (*Istoria Românilor*, vol. I, p. 351); I. Lupaș (*Lupta dela Posada*, în *Anuarul Com. Mon. istorice. Secț. pt. Transilvania*, 1930—31, p. 186); I. Minea (*Războiul lui Carol Robert, Cercetări Istorice*, 1929—1930, p. 337); N. A. Constantinescu (*Bătălia dela Posada 1330*. București, 1930, p. 24—25), etc. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, III, p. 69, dă ca motiv al conflictului faptul că Basarab a ocupat tronul fără a cere voie regelui ungar, însă azi, când se știe că domnia lui Basarab a început la sfârșitul sec. XIII sau la începutul celui următor, nu se mai poate susține că acest conflict să fi izbucnit după 30 de ani.

⁶⁵) *Un voevod al Transilvaniei în luptă cu regatul ungar în Fraților Ion și Alexandru Lapedatu*. București, 1936, p. 402, părere ce cu mai multă probabilitate poate fi adevărată, spre deosebire de cea a lui A. Pór, *Lászlo erdélyi vajda*, în *Erdély Múzeum*. An. VII, p. 480, care susținea că fiii lui Ladislau s'ar fi refugiat în Serbia la cumnatul lor Ștefan Uroș. Însă sora lor, soția lui Uroș, era moartă din 1326 astfel că cealaltă soție nu va fi fost prea mulțumită de a primi la curte pe frații celeilalte soții care ar fi putut influența asupra regelui.

⁶⁶) Densușianu—Hurmuzaki, *Documente*, vol. I, part. I, p. 584, 589 și 592.

și a ocupat regiunile amintite, deoarece după un an se știe că s'ar fi convertit unui Cuman și Român din acele părți⁶⁷⁾, însă după aceea Basarab n'a mai voit să restituie regelui ungar teritoriile ocupate, asupra cărora Carol invoca drepturile coroanei ungare. În trei documente: unul din 1330, altul din 1332 și al treilea din 1351, se dă ca motiv al conflictului din 1330, ocuparea din partea lui Basarab a unor teritorii de ale regelui⁶⁸⁾.

Impotriva părerii generale că aci ar fi vorba de Banatul de Severin, trei motive se pot aduce pentru înlăturarea acestei opinii și anume: Banatul de Severin era o organizațiune distinctă de regatul ungar, numit totdeauna deosebit, cu numele său și niciodată cu cel generic de „*quaedam partes*”; în documentele date de însuși Carol, în anul războiului sau mai târziu, se spune clar că regiunile ocupate de Basarab erau „*ținuturile și marginile Regatului*” ungar „*in terra transalpina*”, adică în Muntenia; ori vanitosul rege nu putea afirma că Banatul de Severin făcea parte din Muntenia, recunoscând, în felul acesta, dreptul lui Basarab asupra lui; pe lângă acestea, chiar în anul 1330 găsim un ban de Severin, în persoana lui Dionisie, care deține această demnitate, în mod permanent, până la 1335. Un învingător cum a fost Basarab la 1330, nu ar fi restituit învinsului regiunea pentru care s'a luptat. Nici despre oarecare regiuni mărginașe din Transilvania ca Mehădia sau Amlășul nu poate fi vorba, căci în acest caz regele ungar n'ar fi spus că erau „*in terra transalpina*”. „*Ipsis partibus*” din documentul dela 1327 sunt acele din „*terra transalpina*” din documentul din 1332 pentru care s'a făcut războiul din 1330 și cari nu pot fi decât părțile estice ale Munteniei, sau cele sudice ale Moldovei, care

⁶⁷⁾ *Ibidem*, p. 609.

⁶⁸⁾ „*Propter occupationem terrarum et confinium regni nostri... „Ad recuperandum quasdam partes predicti regni Ungariae per Borzab Vayvodam infidelem occupatas” sau în sfârșit „et quaedam confinia regni nostri, que in terra Transalpina per Bazarab, filium Tochomery seismicum in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebatur”.* *Ibidem*, p. 624—625 și vol. I, part. 2, p. 14, și V. Motogna, *Iarăș lupta dela Posada*, în *Revista Istorică*, 1923, An. IX, p. 82.

de fapt se știe că făceau parte din Principatul lui Basarab și mai târziu. Chiar în aceste părți se constată, la începutul sec. XV, o întreagă serie de sate numite Olteni, care dau numele întregii regiuni dintre Dunăre și Siret⁶⁹⁾. Partea occidentală a Munteniei, Oltenia, a avut de suferit mult de pe urma campaniei lui Carol Robert; Banatul de Severin, rămas în posesiunea regelui ungar, cuprindea și partea apuseană a Olteniei, și o parte dintre Români din această regiune nu se mai simțeau în deplină siguranță după înfrângerea suferită de stăpânitori la Posada și astfel e posibil ca Basarab să-i fi colonizat în regiunea cucerită, altfel nu se poate explica numele de Olteni, purtat în această regiune. O dovadă în plus că motivul războiului din 1330 au fost părțile răsăritene și nu Banatul de Severin, ar fi și intervențiunea lui Carol Robert pentru reînființarea episcopiei de Milcovia, sperând ca măcar pe această cale influența lui în aceste părți să se mențină, nădăjduind că Basarab nu s'ar fi opus dorinței papale. În vederea reînființării episcopiei de Milcovia, Carol Robert trimite la Roma „relatio fide digna” și se arată gata să ajute pe Vitus de Monteferreo ca să-și redobândească bunurile bisericii de aici, din mâna „puternicilor acelor regiuni, care le-au usurpat”⁷⁰⁾.

Toate cronicile recunosc ca principal vinovat al războiului din 1330, pe Toma voevodul Transilvaniei⁷¹⁾, care râvnea anumite teritorii ocupate de Basarab, ba chiar întreagă țara acestuia, de aceea sfătuind pe rege să întreprindă dezaastroasa campanie, neinformându-l obiectiv și nepregătind îndeajuns lucru-

⁶⁹⁾ C. C. Giurescu, „Oltenii” și Basarabia. Colonizări muntene în sudul Moldovei în veacurile XIV și XV în *Revista Istorică Română*. Vol. X, pp. 130-131.

⁷⁰⁾ N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente*, I, p. 622—623.

⁷¹⁾ *Chronicon Pictum Vindobonense*, în Vol. XI din *Izvoarele istoriei Românilor*. Ed. Gh. Popa-Lisseanu, p. 109 și la I. Lupaș, *Atacul lui Carol Robert contra lui Basarab cel Mare Domnul Țării Românești* în *Studii, conferințe și comunicări istorice*. Vol. II, Cluj, 1940, p. 50; I. Dlugosz în *Opera Omnia*. Ed. Pzdziecki. Tom. XXIII, p. 135; *A csiki székely kronika*. Ed. L. Szádeczki. Budapesta, 1905, p. 128, 164. Cf. și O. Popa, *Basarab*, în *Revista Istorică*, 1923, An. XVII, p. 13.

rile. Informațiunile cronicărești sunt confirmate și de două scrisori, pe care papa le trimite la 1331, una lui Carol Robert și a doua episcopului Transilvaniei. Regele ungar voia să pedepsească pe Toma, dar voevodul, așteptându-se la aceasta, ia măsurile necesare, cerând intervenția papei. Papa, la rândul său, scrie episcopului Transilvaniei să intervină în favoarea lui Toma, să-l împace cu regele, iar regelui îi sorie să-l ierte pe voevod⁷²⁾. Că aceste fapte erau consecințele războiului, reiese clar: războiul se sfârșise în luna Noemvrie a anului 1330, iar voevodul trebuia să scrie papei în aceeași lună sau în cea următoare, pentru ca răspunsul să fie trimis în luna Ianuarie 1331.

Carol Robert nu putea uita această rușinoasă înfrângere și nu voia să renunțe la regiunile, pentru care purtase războiul și să lase lui Basarab teritoriile ocupate. De aceea se interesa de starea episcopiei de Milcovia, în timp ce se pregătea de revanșă. Acest fapt rezultă din mai multe scrisori ale papei Ioan XXII, prin care se acordă regelui ungar anumite beneficii la 1333 în caz că ar face un nou războiu și ar alunga pe „schismatici și pe necredincioși” dela frontierele Ungariei: i se acordă favoarea de a putea asculta liturgia înainte de a se face ziuă, când va merge „împotriva păgânilor și a schismaticilor și a rebelilor... dela hotarele regatului Ungariei”⁷³⁾. Deoarece în 1330 viața sa fusese în pericol, nu știa Carol Robert, dacă se va mai întoarce sau nu din această expedițiune atât de riscantă. De aceea, vroia să-și știe asigurată succesiunea la tron, cerând papei, ca urmașul său — Ludovic, fiul cel mai mare — să poată fi încoronat numai din partea arhiepiscopului de Strigoni, cu care era înțeles să nu încoroneze un alt competitor, iar arhiepiscopul de Calocsa, episcopii de Oradea și de Zagreb să nu poată încorona pe moștenitorul tronului decât în caz de absență și cu învoirea arhiepiscopului de Strigoni⁷⁴⁾. Se temea Carol să nu reinvie întâm-

⁷²⁾ *Reg. Av.* vol. 37, f. 270 și 303 și *Reg. Vat.* vol. 98, f. 197 și 201.

⁷³⁾ *Reg. Av.* vol. 44, f. 30.

⁷⁴⁾ *Reg. Av.* vol. 43, f. 308-309. Acest drept îi fusese acordat arhiepiscopului de Strigoni și din partea papei Inocențiu III, la anul 1209

plărilor petrecute cu 30 de ani înainte, cu ocaziunea alegerii sale, dat fiind că dinastia întemeiată de dânsul nu era prea bine consolidată la cârma Ungariei, revoltele ținându-se lanț, mai ales în Transilvania.

Frica însă era mare și Carol, amintindu-și întâmplarea din 1330, când era să-și piardă viața, cere papei indulgență plenară de s'ar întâmpla să moară în războiul împotriva Schismaticilor, Tătarilor și Păgânilor din vecinătatea regatului său, care făceau continue incursiuni și necazuri credincioșilor catolici⁷⁵). Prietenia dintre Basarab, Tătari și resturile de Cumani ce locuiau împreună în Moldova meridională, se manifestase și în 1330, după cum și cu ocaziunea ajutorului dat, în acest an, țarului Mihail al Bulgarilor când în armata lui Basarab se găseau și „Tătari negri și Iași”⁷⁶). Sub acești Tătari, N. Iorga vedea pe Românii din Moldova, pe care Ungurii aveau tot interesul a-i prezenta ca păgâni ce veneau să lupte împotriva purtătorului stindardului de cruciată⁷⁷). Pe lângă aceasta, alături de Tătari totdeauna se pomenesc și schismaticii, cari nu puteau fi conclocuitori cu Tătarii în Moldova, decât Românii. Lipsesc informațiuni precise, dacă acest războiu a avut loc sau nu; mai probabil că frica l-a împiedecat pe Carol Robert să încerce din nou oezace încercase în 1330. Dar pentru ce voia el să facă un nou războiu lui Basarab, dacă acesta-i restituise Banatul de Severin, principalul motiv al campaniei din 1330? Motivul este același, care

(Cf. *Bullarium Romanorum diplomatum et privilegiorum*. Vol. III. Taurino, 1858, p. 233—234), așa că, dacă n'ar fi fost un motiv special, reglele n'ar fi cerut din nou această confirmare.

⁷⁵) *Reg. Vat.* Vol. 106, f. 13 14. „Cum itaque sicut ex parte tua fuit nobis expositum — scria papa fideles Christi per regnum tuum aliasque terras tibi subditas constituti a Scismaticis, Tartaris et Paganis aliisque permixtis infidelium nationibus impugnationes, depopulationes, servitutes et carceres, aliasque diversarum generarum penas et cruciatus multiplices patiuntur... Nos tuis supplicationibus... tibi si in bello seu pugna huiusmodi aut ex vulneribus ibi receptis postmodum te mori contigerit, omnium tuorum... pluram concedimus veniam peccatorum“.

⁷⁶) I. Minea, *Războiul lui Carol Robert*, p. 330.

⁷⁷) N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, p. 180.

a determinat campania încheiată cu dezastrul dela Posada: „illis p̄rtibus... in terra transalpina” din documentele din 1327, 1330, 1332 pe care Basarab le ocupase, le deținea încă și le va deține el și urmașii săi.

Indoitul scop, de cucerire și de convertire, se vede și de data aceasta, ca și la 1330, deoarece în acelaș timp, sunt trimiși în aceste părți călugării predicatori⁷⁸⁾. Simultan se porniră din Ungaria stăruințe pentru reînființarea episcopiei de Milcovia, ceea ce putea înlesni opera de cucerire visată de regele ungar. Un raport vrednic de crezare — „relatio fide digna” —, care va fi fost alcătuit în cancelaria regelui Ungariei, făcea cunoscut papei că în „regatul Ungariei, înspre hotarele Tătarilor”, se găsește o episcopie a Milcoviei, care a fost nimicită, după ce Tătarii i-au distrus biserica și după ce preoții au fost omoriți, iar „proprietățile, bunurile și drepturile i-au fost usurpate de către puternicii acelor regiuni”. Reînființarea ei ar fi posibilă, dacă s'ar numi în demnitatea de episcop al Milcoviei franciscanul Vitus de Monteferro sau de Castroferreo, capelanul regelui Carol Robert⁷⁹⁾. Se poate crede că însuși regele ungar, la cererea capelanului său, ar fi mijlocit pe lângă papă pentru reînființarea episcopiei, arătându-se gata să-i dea ajutor ca să-și redobândească bunurile din mâna usurpatorilor⁸⁰⁾. Vitus de Monteferro a și fost numit episcop, după cum reiese dintr'o însemnare a cancelariei papale, din 27 Octomvrie 1334⁸¹⁾.

Această luptă făcea parte dintr'un vast plan de cruciată, proiectată de papa Ioan XXII, fiind cuprinși între dușmani și Turcii. În acest scop este trimis Ioan de Cepeyo, comandantul galereilor regelui Franței, în părțile răsăritene, împotriva ace-

⁷⁸⁾ *Reg. Vat.* vol. 106, f. 13 14.

⁷⁹⁾ N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente*, I₁, p. 622—623.

⁸⁰⁾ Makkay L., *A milkói (kún) püspökség és népei*. Debretin, 1936, p. 46.

⁸¹⁾ *Obligationes et Solutiones*, vol. 13, f. 162. Această însemnare înlătură nedumerirea pâr. Gh. Moisescu, *Catolicismul în Moldova până la sfârșitul veacului XIV*. București, 1942, p. 31, care spune că nu se știe „temeinic” dacă acest capelan regal a fost sfințit episcop.

stor dușmani, despre a căror invazie în „Romania” și alte regiuni răsăritene era anunțat și Carol Robert⁸²⁾).

* * *

Puterea noului Principat danubian, dovedindu-se tot mai mare după 1330, Ludovic, mai realist decât tatăl său, caută alianța lui Basarab. Așa se explică întâlnirea dintre regele Ungariei și Nicolae Alexandru, întâlnire amintită de cronicarul proto-pop Ioan de Kükülö⁸³⁾. Presupunem că motivul principal al acestei întâlniri a fost recunoașterea din partea lui Ludovic a posesiunilor ocupate de Basarab la 1327—1330, în acest mod putând lupta împreună împotriva Tătarilor. Schimbarea politicii lui Basarab, care din prieten al Tătarilor, la 1330, devine acum dușmanul lor, se explică prin tendința lui de a-și asigura și în această parte un hotar mai natural, neatins la 1327—1330, un fluviu și o ieșire la mare; în al doilea rând fiindcă nu voia să devină dușmanul noului rege, mai puternic și mai curajos decât tatăl acestuia. Documentele noi înlătură orice îndoială în ce privește data luptei împotriva Tătarilor și completează amintita cronică a protopopului Ioan, care nu precizează anul, dar o așează între primele evenimente ale domniei lui Ludovic, imediat înaintea expediției făcută de acesta împotriva Croației, expediție ce avu loc în 1344—1345. Nu se mai poate susține că lupta împotriva Tătarilor ar fi avut loc în 1345⁸⁴⁾, ci la 1343, când e dovedit documentar un Andrei ca voevod al Transilvaniei, însărcinat cu conducerea expediției⁸⁵⁾. În acest an, papa Clemente VI desleagă, la cererea sa, pe Ludovic de toate pacatele, după cum obținuse și tatăl său, în caz că ar muri în lupta

⁸²⁾ Reg. Vat. Vol. 106, f. 12.

⁸³⁾ *Chronicon de Ludovico Rege*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Pars. I. Tyrnaviae, 1765, p. 279.

⁸⁴⁾ A. Domanowszki, *Die Geschichte Ungarns*. Muenchen, 1923, p. 101.

⁸⁵⁾ Această dată e considerată și de D. Onciul, *Originile Principatelor Române*, București, 1899, p. 247. Chiar dacă documentul în care se pomeneste Andrei ca voevod ar fi fals (Karácsonyi L., *A hamis, hibáskeltű és keltőzetben oklevelek kritikai jegyzéke*. Budapesta, 1902, p. 36), nu este exclus ca Andrei să fi fost voevod al Transilvaniei în acel an.

împotriva Schismaticilor și a Tătarilor vecini cu regatul său⁸⁶⁾. În acelaș an, tot la cererea lui Ludovic, papa-i permite lui și oamenilor săi cari vor merge „contra dictos scismaticos et infedeleș” să mănânce carne și în zilele oprite de biserică⁸⁷⁾.

Alături de armata lui Ludovic și a lui Basarab luptau și unii voievozi români din Maramureș, în frunte cu Dragoș. Ludovic în anul următor, trebuind să lupte împotriva Croației, fondează în aceste regiuni moldovene, spre Tătari, o marcă de apărare, cu guvernarea căreia fu încredințat acelaș Dragoș, care o va cârmui, împreună cu urmașii săi, până în a șasea decadă a veacului al XIV-lea.

Dar în timp ce regele Ludovic era ocupat cu alte întreprinderi războinice — expedițiunea împotriva Croației — Tătarii și aliații lor, nefiind distruși cu totul, făcură noi incursiuni în Transilvania și Ungaria, devastând totul în calea lor. La aceste incursiuni se referă trei scrisori papale din anul 1344: în două dintre ele se vorbește despre distrugerea „ultra quadraginta monasteria” de ale ordinului benedictin „a tempore quo infideles Tartari Regnum prefatum Ungariae hostili devastarunt”⁸⁸⁾, iar în cea de a treia se vorbește despre ocuparea unor mănăstiri ale aceluiaș ordin călugăresc, din dieceza Strigoniului și din cea a Calocei, unele de către clerici și altele de către laici, cari le țin ocupate împotriva lui Dumnezeu și a dreptății „ab eo tempore quo Tartari infideles prefatum Regnum Ungariae hostiliter devastarunt”⁸⁹⁾. Amenințările papei nu înfrică pe usurpatorii, care continuau să dețină aceste bunuri și mai departe. dând ocaziune urmașului lui Clemente VI, papei Inocențiu VI, să intervină și el, la anul 1361, pe lângă arhiepiscopul de Caloccea și pe lângă episcopul de Oradea⁹⁰⁾. Aceasta

⁸⁶⁾ „In bello seu pugna contra Scismaticos, Tartaros et paganos et alias infideles naciones quibus regnum Ungarie est contiguum et vicinum...“ *Reg. Suppl.* vol. 2, f. 186.

⁸⁷⁾ *Ibidem.*

⁸⁸⁾ *Reg. Suppl.* vol 2, f. 186 și *Reg. Av.* vol. 74, f. 427.

⁸⁹⁾ *Reg. Av.* vol. 74, f. 427—428.

⁹⁰⁾ Erau amenințate „nonnullae personae tam religiosas quam etiam s-

înseamnă că bunurile ocupate de acei clerici și laici, în timpul devastării tătărești erau în Transilvania, după cum reiese de altfel din însăși scrisoarea papei Inocențiu și ocupanții n'ar fi exclus să fi fost persoane de altă religie decât cea catolică, deci Românii, catolicii neîndrăznind să nu dea ascultare ordinelor papei.

Presupunem că devastările la care se referă scrisorile amintite au avut loc în acest an 1344, deoarece într-o altă scrisoare din 23 Noemvrie 1343 — așadar înainte de aceste incursiuni — papa, vorbind despre distrugerile săvârșite de Tătarii păgâni asupra mănăstirilor și bisericilor din Vișegrad, precizează, referindu-se la invaziunea din 1241, „jam decursis centum annis”⁹¹).

Tot la Românii din Transilvania se referă o altă scrisoare papală de pe la mijlocul veacului al XIV-lea și anume dela 1353, când papa Inocențiu VI, la cererea lui Andrei de Ragusa, trimite câțiva „litteratos et eruditos viros” pentru convertirea „scismaticorum et paganorum”, din regatul Ungariei⁹²). Că sub schismaticii din regatul Ungariei se înțeleg Românii, rezultă clar dintr'un document din acelaș timp — 22 August 1352 — unde se spune că s'au făcut stricăciuni viilor de pe dealul Tybur „per gentes scismaticas, videlicet per Olacos, ad castrum Keechkes pertinentes”⁹³).

În aceeași ordine de idei, confirmând cele de mai sus, sunt știrile pe care le dau alte scrisori papale. Și anume în anul 1358, papa acordă indulgență plenară credincioșilor, care vor

culares nec non... laicos”, care „occuparunt et occupari fecerunt terras, domos, possessiones... dicti episcopi Transilvanensis” *Reg. Av.* vol. 145, f. 343.

⁹¹) *Reg. Vat.* Vol. 137, f. 156—157, ep. 551.

⁹²) *Reg. Suppl.* vol. 26, f. 124.

⁹³) Cf. *Codex Andegavensis continuatus*. Anjoukori okmánytár. Ed. Nagy I și Tasnádi Nagy Gy. Vol. V. Budapesta, 1879, p. 603. „Castrum Keechkes” era în comitatul Alba. La 1346 se amintește „villa olachalis pro dicto castro Keechkes”. Cf. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*. Budapesta, 1941, p. 109.

vizita bisericile din Zaad⁹⁴⁾, Arnahigh⁹⁵⁾ și Sânmiclăuș⁹⁶⁾, situate „in medio Olachorum, inter nationes protervas”, dintre care unii s’au convertit la credința catolică⁹⁷⁾. Interesantă este și o altă scrisoare a papei Inocențiu VI din anul 1356, adică o confirmare a uneia din anul 1327, prin care Predicatorii din Ungaria erau invitați să predice cruciată „contra omnes Transilvanos, Bosnenses et Sclavoniae”, fiind aceștia eretici⁹⁸⁾. Bosniecii și locuitorii Slavoniei, eretici, se știe cine erau. „Transilvanii eretici”, împotriva cărora predica papa cruciată, cine puteau fi? Erau aceași „gens scismatica, videlicet Olachi”, din documentul amintit dela 1352. Din scrisoarea papei dela 1356 rezultă un alt fapt important și anume, marea majoritate a Românilor din Transilvania în tot decursul veacului al XIV-lea, încât papa să considere pe toți Transilvanii, „omnes Transilvanos”, eretici și să nu specifice că numai o parte dintre ei erau eretici, ceeace înseamnă că populația catolică în aceste părți era cu totul neînsemnată.

* * *

In acest timp, Principatul Țării Românești se consolidează

⁹⁴⁾ Zaad, poate fi un Sat, poate Someșsat de lângă Cluj sau Suat din acelaș județ, plasa Mocii.

⁹⁵⁾ Arnahigh ar putea fi Apahida din acelaș județ, sau din județul Alba, o localitate cu nume mai asemănător negăsindu-se în Transilvania, nici în sec. XIV și nici astăzi. Ne face să credem în identitatea comunei Arnahigh cu Apahida, faptul că Apahida din jud. Cluj se numea totdeauna Oláh Apahida (Cf. I. Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*. Part. I. Sibiu, 1892, p. 71), ceea ce ar confirma așezarea ei „in medio Olachorum”, sau cea din jud. Alba, se amintește la anul 1343 ca „Apahida villa Olachale”. Cf. *Teleki család oklevéltára*, II, p. 71, Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, p. 7 și *Documenta historiam Valachorum*... p. 97-98.

⁹⁶⁾ In ce privește a treia localitate amintită, Sânmiclăuș, nu poate fi comuna din jud. Cluj cu acest nume, deoarece aceasta este o comună foarte mică și astăzi, astfel că pe la mijlocul veacului XIV nu putea avea două biserici. Trebuie să fie alt Sânmiclăuș, poate acela din jud. Bihor, plasa Cefa, care de fapt se numea Oláhszentmiklos și care din totalul de 2500 de locuitori, numai 100 erau Unguri, iar restul Români.

⁹⁷⁾ *Reg. Suppl.* vol. 31, f. 65.

⁹⁸⁾ *Reg. Av.* vol. 132, f. 472—473.

tot mai mult și de aceea interesul ce i se arată din afară, este din ce în ce mai mare. Așa la 1360 papa Inocențiu VI căuta să asigure influența bisericii catolice în aceste părți și acorda Clarei, Doamna Munteniei, iertarea tuturor păcatelor „în articulo mortis”⁽⁹⁹⁾. Importanța acestui document constă în faptul că lămurște originea soției lui Alexandru Basarab și confirmă lipsa episcopului latin din Muntenia în acest timp, care din această pricină era pusă sub jurisdicțiunea episcopiei transilvane. În jurul originii celei de a doua soții a lui Nicolae Alexandru Basarab, nu toți cercetătorii au fost de acord. Cel dintâi, Bogdan Petriceicu Hașdeu, cu spiritul său de observațiune puțin obișnuit, încerca să dovedească, la 1898, că Clara era unguroaică, nepoată a nobilului transilvan Micud⁽¹⁰⁰⁾. Argumentele sale nepărând convingătoare, istoricii de mai târziu au pus la îndoială originea maghiară a Clarei. D. Onciul credea numai probabil c’ar fi fost din Ungaria⁽¹⁰¹⁾, în timp ce N. Iorga o credea convertită numai pe la 1370⁽¹⁰²⁾, pentruca A. D. Xenopol să o considere deadreptul o bulgară catolică⁽¹⁰³⁾. Documentul de mai sus, din 1360, înlătură orice îndoială. Căci papa o numește „Clara de Ungaria, Voivodissa Wlacie”, catolică în acest timp și nu convertită la 1370 sau altcândva mai înainte, în care caz papa n’ar fi uitat să amintească acest lucru, cum face totdeauna în cazuri asemănătoare. Așadar Clara era din Ungaria, spune papa, iar un document din 1372, dat de Voievodul Vlaicu, în favoarea magistrului „Ladislaus, strenuus miles, filius quondam Ianus Meister de Doboka, nepos Mikedban, noster consanguineus dilectus et fidelis”⁽¹⁰⁴⁾, așa dar o

(99) *Reg. Av.* vol. 144, f. 413.

(100) *Negru Vodă*, p. CCVII—CCXVI.

(101) *Originile Principatelor Române*, p. 188. Această opiniune e împărtășită și de C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 370.

(102) *Studii și documente*, I—II, p. XXIII. În sinteza sa de *Istorie a Românilor*, III, p. 186 și în studiul „Condițiunile întemeierii bisericilor române”, în *Analele Acad. Române. Mem. Sec. Ist. Ser. II. Tom. XXXV*, p. 390 o consideră o nobilă transilvană însă convertită la catolicism la 1370.

(103) *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, p. 69.

(104) Densușianu—Hurmuzaki, *Documente*, I, part. 1, p. 189 190 și P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, vol. I, p. 33 34.

rudă, poate frate cu mama sa vitregă, precizează și mai de aproape originea sa. În al doilea rând, dacă în Muntenia ar fi fost episcopie catolică în acel timp, nu ar fi considerat papa această țară ca aparținând diecesei transilvane: „Wayvodissa Wlacie, Transilvanensis diocesis”. În felul acesta documentul de mai sus confirmă un altul din 1369, prin care Vlaicu recunoaște jurisdicțiunea episcopului Transilvaniei, situațiune ce exista din timpul tatălui său, spunea Vlaicu, deci din timpul de când datează documentul nostru¹⁰⁵).

* * *

În această ordine de idei se situează și interesul ce-l dovedește papa în acest timp, pentru episcopia Milcoviei. În anul 1353 este ales episcop al acestei dieceze Bernard, după moartea ultimului episcop de Milcovia, al cărui nume nu este precizat¹⁰⁶). Ca imediat predecesor al lui Bernard în episcopatul Milcoviei, se amintește un Toma de Nymti (1347—1348), capelan al regelui Ludovic al Ungariei. Nici acesta nu va fi rezidat în diecesa sa, deoarece în anul următor alegerii sale, Toma „ellectum Mylchoviensem” era trimis ca ambasador al regelui ungar la Veneția pentru încheierea unui tratat de alianță între cele două state¹⁰⁷). Bula de numire a lui Bernard, confirmă această pre-

¹⁰⁵) *Ibidem*, p. 148—49 și 31—32, „Cui scilicet Ecclesie et eius Episcopo Transilvanensis a temporibus predecessorum nostrorum ac bone memorie condam Alexandri, patris nostri clarissimi, iure diocesano dinoscitur fore subiecta, sufraganeum suum Episcopum...”. În legătură cu această dependență de diecesa Transilvaniei și cu politica religioasă mai tolerantă a lui Nicolae Alexandru, trebuie pusă și știrea găsită într'un „cancional” provenit din biserica catolică din comuna Sânta Mărie din Secuime, unde în partea calendaristică a manuscrisului, aparținător sec. XIII, se poate citi următoarea notiță latină: „Hic obiit Alexander vovoda transalpinus Anno dni millesimo CCC-mo LX-mo quarto”. Cf. Orbán B., *A Székelyföld leirása*. Vol. II. Budapest, 1869, p. 87, și I. Minea, *Când a murit Alexandru Voevod*, în *Revista Arhivelor*, 1924—1926, An. I. p. 290—291.

¹⁰⁶) *Reg. Vat.* Vol. 224, f. 122. Cf. și I. Fittiti, *Din Arhivele Vaticanelor*. Vol. I, p. 5—6.

¹⁰⁷) Vezi și G. Moisesescu, o. c. p. 33—35.

supunere și astfel se explică și faptul, pentru care papa nu precizează numele predecesorului. Dar lucrul se repetă și sub Bernard, care pentru sărăcia diecezei sale și pentru a fi stimulat să se ducă în noua-i diecesă, era scutit, în cel dintâi an al numirii, de plata dărilor cuvenite scaunului papal¹⁰⁸). Bernard stătea într'un oraș din Boemia sau Germania, căci numai așa se explică însărcinarea pe care i-o dă papa, în anul 1357, să examineze cererea lui Ioan de Castelaț, care cerea să fie primit în tagma clericilor¹⁰⁹). În felul acesta și-a petrecut Bernard timpul până la data de mai sus, când a fost numit episcop de Plock. Aici nu poate păstori liniștit însă, deoarece era în dușmănie cu regele Poloniei, Cazimir cel Mare, lipsindu-i și adesiunea supușilor săi. O mulțime de reclamațiuni și anchete¹¹⁰), încheiate cu aceea a cardinalului Francisc de San Marco, au ca urmare destituirea lui „frater Bernardus, olim Episcopus Mylchoviensis¹¹¹)”.

* * *

În legătură cu problema unirii bisericilor, problemă ce a preocupat papalitatea veacuri dearândul, se amintesc, la 15 Martie 1353, doi frați cu numele Ioan Asan. Papa Inocențiu VI, cerea „nobilibus viris Iohanni Assani et Iohanni Assani militibus constantinopolitanis¹¹²)” să-și dea tot interesul și să lucreze din toate puterile la Constantinopol pentru ducerea la îndeplinire a unirii bisericilor. Acești frați¹¹³), trebuie să fi fost

¹⁰⁸) *Obligaciones et Solutiones*. Vol. 29, f. 86 și Șt. Pascu în *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj-Sibiu*, vol. IX, p. 551.

¹⁰⁹) *Reg. Av.* Vol. 135, f. 397. Cererea lui Ioan de Castelaț, din 13 Mai 1357, se găsește în *Reg. Suppl.* vol. 27, f. 124.

¹¹⁰) Vezi pe larg la G. Moisesescu, o. c. p. 35—37.

¹¹¹) *Reg. Suppl.* vol. 34, f. 79.

¹¹²) *Reg. Vat.* vol. 244 B., f. 82, ep. 185.

¹¹³) Faptul că amândoi poartă același nume de botez nu exclude înfrățirea lor, după cum mai târziu cu mai puțin de un veac nu excludea același fapt, înfrățirea fiilor lui Voicu de Hunedoara, care la fel purtau amândoi numele de Ioan: „ntrique Iohanni Oláh filiis condam Woyk de Hunyad“. Cf. N. Densușianu-E. Hurmuzaki, *Documente*, I₂, p. 627.

nepoții împăratului româno-bulgar, Ioan Asan II, mort la anul 1241. Presupunem că erau nepoții acestuia, fiii fiului omonim, căci copiii luau numele tatălui și chiar de aceea papa îi numește pe amândoi Ioan Assani, adecă ai lui Asan. Ioan Asan, fiul împăratului omonim, va fi trecut la Constantinopol după uciderea tatălui său, fiind în conflict cu ucigașii aceuia, și și-a oferit serviciile împăraților din Bizanț, în al căror serviciu rămân și copiii lui, ca „milites”.

Papa căuta în deosebi unirea bisericilor, deoarece pericolul turcesc era tot mai amenințător. De aceea Urban V, scria la 1366, arhiepiscopului de Strigoniu și supușilor săi, să predice o cruciată împotriva Otomanilor, fiindcă aceștia atacară și ocupară mai multe teritorii aparținătoare creștinilor¹¹⁴). În acelaș an, papa scria lui Ludovic, regele Ungariei, să acorde toate înlesnirile lui Ioan de Riparia, primul camerar al regelui Franței, Carol, și însoțitorilor săi care mergeau să lupte împotriva Turcilor¹¹⁵).

* * *

Turcii pătrunseră și în Balcani și țarul Bulgarilor Stracimir este ajutat de aceștia în lupta ce o avea în acea vreme cu Ludovic, regele Ungariei, și cu Vlaicu, Domnul Țării Românești, căruia, pentru a-l atrage de partea sa, Ludovic îi cedează Banatul de Severin¹¹⁶) și-i trimite de mai multe ori, în lunile Martie—Iulie 1368, un ambasador în persoana lui Nicolae fiul lui Grigore¹¹⁷).

¹¹⁴) *Ibidem*, p. 123—126.

¹¹⁵) *Reg. Vat.* vol. 248, f. 70.

¹¹⁶) N. Iorga—E. Hurmuzaki, *Documente*, XV₁, p. 2.

¹¹⁷) Thaloczy L., *Nagy Lajos és a bolgár bñnság*, în *Századok*, 1900, p. 603—605. Un grup de cinci documente, scoase din Arhiva Vaticană, completează știrile privitoare la conflictul pentru Vidin. Acest fapt trebuie să se înțeleagă din documentele din anul 1368, în care papa vorbește despre războiul pe care Ludovic îl pregătea împotriva schismaticilor și a teritoriilor lor: „Ad terras Scismaticorum et Pacherinorum fidei catholice inimicorum pro faciendum eis guerram personaliter accedere contigerit”. *Reg. Av.*

Intreprinderile militare erau însoțite totdeauna de întreprinderi de ordin spiritual. Unde se găsea o armată, erau prezenți peste tot și călugării franciscani sau dominicani. Tot astfel se întâmplă și de data aceasta. După o relatare din anul 1368, a vicarului Minorităților din Bosnia, opt călugări franciscani, în cincizeci de zile, ar fi convertit „plusquam 200 hominum millia”¹¹⁸), pentru care fapt papa, în același an, felicită pe Ludovic, cu ajutorul căruia s’ar fi săvârșit această operă¹¹⁹). Cronica cunoscută sub numele de *Chronicon Gyöngyösense*, informează că la anul 1366, acești călugări au construit mai multe convente franciscane: la Orșova, Hațeg, Cuvin, Alsan, Haraco, Cheriș, Sebeș, Inău¹²⁰). Ca o consecință a acestor succese, papa cere călugărilor predicatori să învețe limba popoarelor, în mijlocul cărora activau: „ad discendum linguas illarum partium idoneos esse putaveris”, pentru a putea fi convertiți mai ușor și ceilalți schismatici și necredincioși¹²¹). Într’o scrisoare din anul 1369, papa îndemna pe Minorități din Bulgaria, *Valachia*, Serbia

vol. 166, f. 484 și *Reg. Vat.* vol. 257, f. 15. Prin altele i se permite regelui maghiar, să poată asculta liturghia înainte de a se face ziuă, chiar și în locuri interzise de biserică și să aibă un altar portativ. *Reg. Vat.* vol. 257, f. 18 și *Reg. Av.* vol. 168, f. 368. Aceste concesii i se fac și lui Nicolae de Sech și lui Nicolae, voivodul Transilvaniei, cari însoțeau pe rege în expedițiunea sa.

¹¹⁸) N. Densușianu-E. Hurmuzaki, *Documente*, I₂, p. 132. Cronica dela Gyöngyös, *Chronicon Gyöngyösense*, vorbește astfel despre acest fapt: „1366... Istius autem tempore videlicet anno domini 1366, devotissimus dominus Ludovicus rex Hungarorum Bulgariam et regna confinibus Hungariae sue subiecit potestate... fratres mittere in multa copia... ut inter scismaticos et hereticos verba vite predicando seminarent et eos, qui ex ipsis converterentur, baptizarent”. Cf. E. Fermendzin, *Chronicon observantis provinciae Bosniae Argentinaeque ordinis S. Francisci*, în *Starine*, Belgrad, vol. XXII, p. 9.

¹¹⁹) N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente*, I₂, p. 145—146.

¹²⁰) Cf. *Starine*, XXII, p. 12. Toate aceste localități se găsesc în Banat, afară de Hațeg.

¹²¹) *Reg. Vat.* vol. 249, f. 135. În urma acestei dispozițiuni, Antoniu de Spoleto, învață limba română, în acest fel reușind să convertească mai mulți Români din Transilvania, cum rezultă din trei scrisori din anul 1374. Cf. A. Theiner, *Vetera monum. historica Hungariae*. Vol. II, p. 152.

și Bosnia să încerce convertirea schismaticilor din acele părți și cu exemplul vieții lor¹²²⁾ și să trimită misionari și la Tătari, cum se trimiseseră în timpul papei Ioan XXII. Astfel de îndemnuri urmară la scurte intervaluri de timp¹²³⁾ iar proselitismul acestor călugări a avut darul să nemulțumească popoarele din acele părți, plătind uneori cu propria lor viață zelul de care erau animați¹²⁴⁾.

* * *

Pe la 1370 Clara trăia încă. Dar la această dată era văduva voievodului Țării Românești. Astfel i se adresează, la 13 Ianuarie acest an, papa în cinci scrisori: „Dilecte in Christo filie nobili mulieri relictæ quondam Alexandri Weida in Vlachia vidue, salutem”¹²⁵⁾. Papa îi permite prin acele scrisori să asculte liturghia înainte de a se face ziuă și în locuri interzise de biserică; îi permite să aibă un altar portativ, precum și un confesor. Toate acestea dovedesc un fapt: Curtea domnească păra-

¹²²⁾ „Quod vos per vestram predicationem et exemplum vite laudabilis cum auxilio divinae gratiae in Bulgariae, Valachiae, Rasciae et Bosnae partibus, in quibus haeretici et scismatici commorantur, ad unitatem et obedientiam et scismaticos iugiter reducere“. *Reg. Av.* Vol. 160, f. 100.

¹²³⁾ *Reg. Vat.* vol. 250, f. 57.

¹²⁴⁾ După aceeași cronică *Gyöngyösense*, călugării minoriți din Vidin fură omorâți de „scismatici“ în prezența Domnului Munteniei, Vlaicu. „Cum christianissimus rex Hungariae Ludovicus, Portam Ferream transiens supradictam Bodoni civitatem cepisset, que sita est in ripa Danubii fluminis, et per fratres nostros, ut in parte dictam est superius, quam plurimum fuissent baptizati, et uniti ecclesie orthodoxe, processus temporis eodem civitas Bozorad scismaticum conscientibus eidem nonnullis civibus prodicione fuit capta... Morabantur tunc in civitate decem fratres minores perfectissimi quotidie contra sacerdotes et calugeros, hoc est religiosos hereticos disputando... supradictos tamen quinque fratres inimici fidei in quadam ecclesia invenerunt orantes, et in ipsa furioso impetu unum ex eis in frusta divisum crudeliter peremerunt, alios autem quator ligatis manibus ipsi regi Bozorad presentarunt... Cum igitur fratres sancti nollent fidem negare, inimici fidei, ut occiderentur a rego Bozorad petierunt, rex vero de spoliis et captione civitatis magis sollicitus erat, ab eis faciem avertens penitus nihil respondit...“. Cf. *Starine*, I. c., p. 10—12.

¹²⁵⁾ *Reg. Av.* vol. 172, f. 334, 350 și 372 și *Reg. Vat.* vol. 260, f. 9.

sise capitala și se găsea în refugiu, unde nu avea un altar stabil. Și, fiindcă era în călătorie, avea nevoie de o aprobare specială pentru a putea asculta liturghia unde se întâmpla și la orice oră ar fi fost nevoie. Această situațiune excepțională a fost creată de războiul ce a avut loc la 1369, între Ludovic, regele Ungariei, și Vlaicu, Domnul Țării Românești, care fapt a constrâns Curtea să-și părăsească reședința și să se refugieze undeva spre Răsărit¹²⁶). Faptul că aceste documente sunt înregistrate numai la începutul anului 1370 în registrele pontificale, se datorește întârzierii cu care, din cauza situațiunii de războiu din întreaga regiune dunăreană, vor fi sosit la Roma cererile Clarei sau din cauza indolenței secretarilor curiali.

Aflând papa despre rezultatul războiului — desastruș pentru armatele maghiare —, se grăbește să felicite pe Clara pentru conversiunea fiicei sale, regina Bulgariei și pentru darurile făcute bisericii Sf. Petru și Pavel din Roma¹²⁷), rugând pe Vlaicu să se convertească el însuși, astfel putând fi un atlet al lui Christos și mai valoros¹²⁸).

* * *

Papa Urban V nu se interesează numai de Țara Românească, ci, cu rezultat ceva mai bun, și de Moldova. Aici, la episcopia Milcoviei, numește la 29 Mai 1364 pe dominicanul Albert de Usk, profesor și duhovnic papal, ca succesor al lui Bernard de Mazovia, transferat la 1357 în Polonia, la episcopia de Plock¹²⁹). Între transferarea lui Bernard și numirea lui

¹²⁶) Acest războiu în afară de cronică protopopului Ioan de pe Târnave (Kükülö), îl mai aminteac și documentele emaneate din cancelaria regală ungară: 16 Sept. 1369, 20 Aug. 1369, 1369 fără lună și zi, etc. Cf. I. Minea în *Convorbiri Literare*, An. XLIV, p. 1134 și *Codex Zichy* (*Zichy család okmánytára*, ed. Nagy Imre, Nagy Iván și Véghelyi D.), vol. IV, p. 607, 639.

¹²⁷) N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente*, I₂, p. 158.

¹²⁸) *Ibidem*, p. 159.

¹²⁹) *Reg. Av.* vol. 159, f. 117. Cf. și I. C. Filitti, *Din Arhivele Vaticanului*, I, p. 7, unde e greșit transcris: *nunc* în loc de *tunc*, vorbind de Bernard „olim Plocensem, nunc (sic) Milcoviensem episcopum“.

Albert — 1357—1364 — scaunul episcopiei de Milcovia rămase vacant. Ca și predecesorul său, tot așa și Albert este scutit de plata dărilor față de scaunul papal, din pricina sărăciei diecesei sale¹³⁰). Lipsesc știrile despre venirea lui Albert în diecesa Milcoviei, mai ales că în această vreme orice influență maghiară era rău văzută în Moldova, iar dominicanilor și franciscanilor le crescuse puterea în așa măsură, încât lipsa episcopului nu era de loc simțită, dacă nu cumva prezența sa era chiar de prisos. Din aceleași motive, papa Urban trimite pe călugării minoriți „ad terram Ruthenorum, Valachorum, Tartarorum...”¹³¹), pentru a converti populația acelor regiuni, făcând parte această măsură din planul general al papalității de a aduce la catolicism pe toți Românii, după convertirea lui Lațcu, cu sprijinul asiduu al Clarei și poate prin înclinarea lui Vlaicu.

Căci Lațcu, Domnul Moldovei, se unise, puțin mai înainte, cu biserica Romei, din mai multe motive: era înconjurat de două părți de state catolice, Ungaria și Polonia, care dela 1370 aveau un singur suveran, în persoana lui Ludovic; ofensiva catolică în întreg Orientul, prin cele două mari ordine religioase, se părea că va duce la bun rezultat, mai ales că însuși împăratul bizantin, Ioan V. Paleologul, care călătorise chiar la Roma în acest scop, se arăta dispus la o înțelegere cu papa și sub influența lui, păreau înclinați spre aceasta chiar și patriarhii Constantinopolului, Ierusalimului și Alexandriei. Dorința de a

¹³⁰) *Obligationes et Solutiones Camerae*, vol. 36, f. 118.

¹³¹) Această măsură rezultă dintr'o confirmare a dispozițiunii papei Urban V, făcută de papa Bonifaciu IX în anul 1399. Cf. *Reg. Lat.* vol. 67, f. 199—201. O. Halecki, *Un empereur de Byzance a Rome. Vingt ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'empire d'Orient*, 1355—1357. Varșovia, 1930, p. 211, crede că papa Urban, în scrisoarea sa din 1 August 1370, făcea aluzie la conversiunea lui Lațcu, precum și la progresele catolicismului în Țara Românească, atunci când spunea: „Sicut... audivimus, nonnulli Reges, Principes alii christiani tam clerici et ecclesiasticae personae religiosas et etiam saeculares, quam laici qui extra obedientiam dictae ecclesiae... ad dictam ecclesiam redire seu venire desiderant unitatem ac obedientiam et reverentiam debitam et devotam”. Cf. Raynaldus, *Annales ecclesiastici*... Tom. VII, p. 181.

intra în politica europeană ca stat independent, atât din punct de vedere politic cât și religios, scos de sub jurisdicțiunea episcopului de Haliciu sau de sub aceea a arhiepiscopilor ungari, cu o capitală ridicată la rangul de „civitas” și cu limba oficială cea latină, după cum aveau toate țările civilizate ale timpului¹³²⁾, vor fi determinat actul lui Lațcu¹³³⁾. Astfel Lațcu se va fi lăsat convins de propaganda acelor călugări, cari se îndeletniceau cu opera de proselitism. Așa înainte de 24 Iulie 1370, se prezentau la Roma călugării minoriți Paul de Schweidnitz și Nicolae de Mehlsack având însărcinarea de a arăta papei că Domnul și poporul moldovean erau înclinați să părăsească ortodoxia și să îmbrățișeze religia catolică, în schimbul ridicării Siretului la treapta de „civitas” și a așezării ca episcop în noul oraș a Franciscanului Andrei. După ce o anchetă se convinge de buna credință a lui Lațcu, târgul Siretului este ridicat la treapta de „oraș”, declarat scaun episcopal, iar biserica de aici ridicată la rangul de catedrală, dându-i ca eparhie întreagă țara Moldovei, scoasă de sub jurisdicțiunea episcopului de Haliciu sau de sub a oricărui alt episcop și pusă sub oblăduirea nemijlocită a Scaunului papal. Astfel e sfințit, la 9 Martie 1371, ca episcop al Siretului, Franciscanul Andrei Wasilo¹³⁴⁾.

¹³²⁾ Pentru aceasta Lațcu își ia la curtea sa un secretar de limbă latină.

¹³³⁾ Corespondența între Lațcu și Papa referitoare la convertirea Domnului moldovean la N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente*, I₂, p. 160—164. Discuțiunea pe larg la Gh. Moiscu, *o. c.*, p. 67—78. N. Iorga, *Condițiile de politică generală în cari s'au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV—XV*, în *Analele Acad. Române. Mem. Sect. Ist. Ser. II. tom. XXXV*, 1912—1913, p. 405, spune că „organizația catolică a Moldovei sub Lațcu, a fost nu o iscodire diplomatică în vederea întăririi principatului, ci o realitate, cu totul firească dacă ținem seama de faptul descălecării din Maramureș încă fără viață bisericească ortodoxă a noiei țări a Moldovei”. Dacă ar fi fost numai acest motiv, nu s'ar putea explica de ce organizarea bisericii catolice în Moldova a întârziat peste un deceniu dela descălecare. Va fi fost și aceasta unul din motive, dar nu singurul și nu cel dintâi.

¹³⁴⁾ Intr'o listă din 1849 a episcopilor catolici din Moldova se dă anul 1370 pentru începutul păstoririi lui Andrei la Siret. Cf. I. Sabău, *O nouă listă a episcopilor catolici din Moldova*, în *Revista Istorică*, 1943, XIX,

Tot atunci se organizează și episcopatul Siretului, cunoscându-se numele a doi canonici: Derslaș Segnei și Nicola Andrei. Celui dintâi i se permite să aibă, pe lângă canonicatul siretean, și un altul¹³⁵⁾, pentru acelaș motiv pentru care se acorda și episcopilor alte beneficii pe lângă cele din episcopia respectivă, iar celui de al doilea i se acordă, pe lângă canonicatul Cracoviei, canonicatul și cancelaria episcopală a Siretului¹³⁶⁾. Aceste documente dovedesc că noul episcopat era bine organizat și că voevodului Lațcu sprijinea pe catolici, pentru a se putea stabili după regulile și uzanța timpului. Că episcopul Andrei rezida în dieceza sa, o dovedește și faptul că avea o cancelarie¹³⁷⁾, cu conducerea căreia era însărcinat Nicolae Andrei de Strenow. „Canonicatum et prebendam ac cancellariam ecclesie Cerethensis”, care poate era și cancelarul sau logofătul Domnului. Ar fi o explicație a lipsei totale de documente interne din timpul cărmuirii lui Lațcu, faptul că acest cancelar era strein de toate obiceiurile țării și astfel el nu va fi scris documente de donațiune — cum sunt aproape toate documentele moldovenești din veacul al XIV-lea — și dacă le va fi scris, cum el stătea și în Polonia, le va fi dus acolo și astfel se vor fi pierdut. Șederea lui Andrei în diecesa sa rezultă și dintr'un alt document din 17 Ianuarie 1372, prin care papa îi încredințează grija credincioșilor catolici de amândouă sexele și de orice condițiune socială, atât clerici, cât și laici din diecesa Haliciului, „cu aceeași putere pe care o ai de drept asupra popoarelor tale din crașul și diecesa Siretului”¹³⁸⁾.

p. 235. După P. B. Gams, *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*. Leipzig, 1936, p. 365, un episcop de Siret cu numele Petru ar fi stat la Cracovia.

¹³⁵⁾ *Reg. Av.* vol. 174, f. 121.

¹³⁶⁾ *Reg. Av.* vol. 176, f. 300.

¹³⁷⁾ Toate acestea, infirmă argumentarea destul de silită a păr. Moirescu despre o totală lipsă de organizare a episcopiei catolice de Siret, precum și un total desinteres al lui Andrei față de noua diecesă, unde n'ar fi pus piciorul niciodată. Cf. și Șt. Pascu în *An. Inst. de Ist. Naț.*, IX p.

¹³⁸⁾ „Cum illa potestate quam habes a iure super populorum tuorum civitatis et diocesis Cerethensis”. *Reg. Vat.* vol. 264, f. 3.

Ofensiva catolică cuprinsese întreagă Moldova, deoarece papa voia să facă din această țară baza activității misionarilor catolici în Europa nord-estică. De aceea, în timp ce se ocupa cu organizarea nou înființatei episcopii a Siretului, numește un episcop și pentru diecesa Milcoviei, la 3 Septemvrie 1371, în persoana călugărului augustin Nicolae de Buda¹³⁹), care la fel nu va fi stat în Moldova, deoarece se plânge personal papei pentru lipsurile ce le-ar avea de îndurat acolo¹⁴⁰) și de aceea se mulțumește cu demnitatea de vicar general al dieceșei de Agria, unde-l găsim pe la anul 1375¹⁴¹). Această lipsă efectivă a episcopului de Milcovia din diecesa sa, îl făcea pe papa să extindă jurisdicțiunea episcopului de Siret „peste toată țara sau ducatul Moldovei, cât aparține numitului duce (Lațcu)”¹⁴²).

În acelaș timp se grăbește papa să felicite pe Lațcu, la 25 Ianuarie 1372, pentru trecerea la credința catolică și supunerea sa față de biserica Romei, sfătuindu-l să nu se lase ademenit în vreun fel oarecare de soția sa care „in prioribus erroribus permanet”, ci să stărue să o readucă și pe aceasta la credința bisericii catolice¹⁴³). În privința căsătoriei, papa îi spune că nu dorește să-l despartă de soție, dar îi cere să o convertească și pe ea, căci numai în acest caz copiii născuți din această căsnicie vor fi recunoscuți legitimi. Dintr'o altă scrisoare, din 23 Iulie 1372, aflăm că Andrei convertise la catolicism mulți oameni și că lucra din răspuțeri pentru a readuce și pe alții la aceeași credință, dar că veniturile pentru „mensam episcopalem Cerethensem” nu puteau face față trebuințelor și demnității sale episcopoești. Din această scrisoare mai aflăm că „ecclesia Certhensis, quae in partibus scis-

¹³⁹) N. Densușianu E. Hurmuzaki, *Documente*, I₂, p. 133.

¹⁴⁰) *Ibidem*, p. 176.

¹⁴¹) *Ibidem*, p. 224.

¹⁴²) „Totam dictam terram seu ducatum Moldaviensem, in quantum ad prefatum ducem pertinet”. Cf. *Ibidem*, p. 160—161.

¹⁴³) *Reg. Vat.* vol. 268, f. 8. Cf. și W. Abraham, *Biskupstwa łacinskie w Moldawii w wieku XIV i XV*. Liov, 1902, p. 181 și G. Moisesescu, o. c., p. 79—80.

maticorum constitit", exista și mai înainte de papa Urban V, în timpul căruia „*de novo in cathedralem erecta fuit*"¹⁴⁴). Despre existența unei biserici catedrale, sau și numai simple, la Siret, înainte de anul 1370, nu avem nicio informațiune documentară în afară de cea de față, astfel că aceasta ar constitui confirmarea tradițiunii populare, după care, pe locul unde era biserica Sf. Ioan Botezătorul din Siret, exista înainte, o biserică, a principelui Sas", cu hramul Sf. Troițe, lucru, ce pare destul de natural, ținând seamă de faptul că acest principe-voevod, era prietenul regelui ungar Ludovic și astfel nu putea fi nici dușmanul catolicismului¹⁴⁵).

Catolicismul în Moldova se menține datorită călugărilor celor două ordine religioase, mai mult decât datorită episcopiei-

¹⁴⁴) Reg. Av. vol. 187, f. 297 și Reg. Vat. vol. 283, f. 109—110, ep. 363. Cf. și C. Auner, *Episcopia de Siret*, în *Revista Catolică*, 1913, An. II, p. 243—244.

¹⁴⁵) Cf. N. Iorga—G. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*. Paris, 1922, p. 45. Lui N. Iorga i s-a părut dubioasă știrea păstrată de tradițiunea populară, dar documentul de mai sus o confirmă. Ținând seamă de supunerea voievozilor din dinastia Dragoșizilor față de regele ungar, nu e imposibil să-și fi avut o biserică catolică la Siret, unde din cele mai vechi timpuri se face pomenire despre o populațiune streină — mai ales germană — care împărtășea acea credință. Pe lângă motivul de mai sus, mai poate fi adăugat și faptul că cei dintâi voievozi își vor fi extins stăruințele până acolo, chiar dacă unii studiosi n'ar fi înclinați să creadă. (Cf. C. Băcilă, *Hotarul de Apus al Moldovei*, în *Buletinul Soc. Reg. de Geografie*, 1923, An. XLI, p. 44 și C. C. Giurescu, *Cu privire la hotarul de Vest al Moldovei*. București, 1943, p. 1), marca întemeiată după alungarea Tătarilor având trebuință de un hotar natural în spre Răsărit, hotar ce-l putea oferi, mai bine decât orice alt element, râul Siret, iar orașul omonim se găsea între râu și munții Carpați, pe lângă faptul că orașul avea comunicație foarte ușoară cu Maramureșul prin numeroasele „obcine", legături necesare primilor voievozi cari nu vor fi întrerupt contactul cu moșile și cu cei rămași acasă. Din aceste motive, n'ar fi prea riscată afirmațiunea că prima capitală a Dragoșizilor să fi fost chiar în târgul Siretului, unde găsim urme de așezări mai vechi decât la Baia, după cum și o biserică. Cf. și C. Kogălniceanu, *Istoria veche a Românilor*. Vol. I. București, 1938, p. 53. Pentru confirmarea celor de mai sus ar fi și știrea după care, pe la 1340, au fost omorâți la Siret doi Minoriti: Blasiu și Marcu. Cf. L. Wading, *Annales Minorum*. Vol. VII, p. 242.

lor de Siret sau de Milcovia. Pe la 1345 Franciscanii din Moldova aveau mai multe custodii: Cereth, Cotham (Hotin), Licos-tomo Album Castrum și Moldavia¹⁴⁶⁾, prin care trebuie să se înțeleagă orașul Baia și nu întreagă Moldova¹⁴⁷⁾. Despre lucrările misionare ale Franciscanilor moldoveni, amintește și scrisoarea papei Urban V din 24 Iunie 1370, privitoare la întemeierea episcopiei de Siret¹⁴⁸⁾. Urmașul lui Urban, papa Grigore XI, prin scrisoarea sa din 16 Noemvrie 1371¹⁴⁹⁾ reglementează activitatea acestor călugări misionari, astfel acea scrisoare devenind temelia constituției acestora, luată ca punct de plecare și de către papa Bonifaciu IX la 1399. În timpul domniei lui Lațcu Franciscanii se organizează sub conducerea lui Nicolae de Mehlsack și sub cea a lui Paul de Schweidnitz și poate a lui Andrei Wassilo, ceea ce ar explica și alegerea acestuia din urmă ca episcop de Siret.

Catolicismul se menține în Moldova și după moartea lui Lațcu, sprijinit de sora sa Margareta, mama viitorilor Domni. Ofensiva catolică, începută de papa Urban V, este continuată și de urmașul acestuia în scaunul pontifical, Grigore XI, care confirmă, la 1371, o bulă a papei Ioan XXII, confirmată și de papa Clemente VI, dând instrucțiuni minoriților ce mergeau în țara Saracenilor, Păgânilor, Grecilor, Bulgarilor și Cumaniilor¹⁵⁰⁾.

* * *

Peste doi ani, (la 1373) i se acordă unui Blasiu, rector al parohiei Chișoda din diecesa Cenadului¹⁵¹⁾, anumite beneficii deoarece „aliquos scismaticos de novo ad fidem conversos”¹⁵²⁾ iar

¹⁴⁶⁾ *Bullarium Franciscanum*. Vol. V, p. 602.

¹⁴⁷⁾ Cf. Gh. Moisescu, o. c. p. 87, n. 3.

¹⁴⁸⁾ „Sed quorundam fratrum minorum predicationibus et doctrinis inducti abnegare volunt omne scisma”. Cf. N. Densușianu—E. Hurmuzaki, *Documente*, I, p. 168.

¹⁴⁹⁾ *Ibidem*, p. 176—178.

¹⁵⁰⁾ *Reg. Vat.* vol. 287, f. 216—218. Cine locuia, pe la 1371, în țara Cumaniilor? Fără îndoială că Românii și la ei aveau să meargă în misiune minorității.

în 1376, papa scria lui Antoniu, arhiepiscopul de Caloceea, că în diecesa sa sunt schismatici care cer dela patriarhul din Constantinopol dispensă pentru căsătorii înrudite¹⁵¹⁾. Erau aceeași schismatici pe al căror episcop voia papa Inocențiu III, la anul 1204-1205, să-l readucă sub jurisdicțiunea sa, dacă nu cumva era sub aceea a patriarhului constantinopolitan și care la 1349 aveau un „presbiter olachalis”. Ministrul provincial al Minorităților din Ungaria raporta la 1377 papei, că datorită muncii sale și a subalternilor săi se convertiseră, în aceste părți, de puțină vreme, „a paucis citra temporibus”, mai mulți schismatici și că în timp de vreo 20 de ani fură convertiți peste cincizeci de mii de schismatici, în afară de copii și femei și că s'ar converti și alții, dacă li s'ar trimite călugări, care să fie în stare să asculte pe neofiți în limba lor¹⁵⁴⁾.

Între acești cincizeci de mii de convertiți vor fi fost și aceia, despre care i se relatează papei Grigore XI la 1374 „ex relatione fideli” că o parte din neamul cel numeros al Valahilor, cari trăiesc la hotarele Ungariei dinspre Tătari¹⁵³⁾, a fost convertită la

151) În document „Theseuld Cenadiensis diocesis”.

152) *Reg. Av.* vol. 191, f. 242.

153) *Reg. Vat.* vol. 288, f. 44.

154) *Reg. Av.* vol. 201, f. 262. „Pro parte tua nobis extitit humiliter supplicatum — scria papa la 1377 — ut cum per eosdem fratres in illis partibus, in quibus ut asseris, a viginti annis citra fere quinquaginta milia hominum, parvulis et mulieribus exceptis, ad eandem fidem catholicam ac eiusdem Romanae ecclesiae unitatem fuerint conversi, huiusmodi fides catholica plurimum augeatur, aliquibus ex fratribus ipsis ad hoc sufficientibus et idoneis audiendi eorundem fidelium confessiones huiusmodi, ac eis iniungendi penitentiam salutarem quod commissis licentiam concedere dignemur”.

155) Acești Români dela hotarele Ungariei, dinspre Tătari, trebuie să fie aceia din colțul sud-estic al Transilvaniei și de pe versantul răsăritean al Carpaților, peste care se întindea autoritatea episcopului Milecoviei și nu cei din Maramureș, cum credea I. Mihali, *Diplome maramureșene*, p. 73, n. 1 și S. Reli, *Biserica ortodoxă română din Maramureș în veacurile trecute*. Cernăuți, 1938, p. 33, căci aceste părți sud-estice se înțelegeau totdeauna sub denumirea de „in regno Ungarie, in finibus videlicet Tartarorum”, sau „in confinibus regni Ungarie” și niciodată părțile maramureșene. Cf. și Gh. Moisescu, *o. c.* p. 47—48, n. 5

catolicism și că s'ar mai putea converti și alții, dacă li s'ar ridica o biserică episcopală și dacă li s'ar acorda un episcop propriu, în persoana călugărului minorit Antoniu de Spoleto care „linguam dictae nationis (Walachorum) scire asseritur“, deoarece nu sunt mulțumiți cu preoții unguri. Papa cere, prin trei scrisori din anul 1374, arhiepiscopilor de Strigoniu și de Caloce, precum și regelui ungar Ludovic, să cerceteze dacă plângerile de mai sus sunt întemeiate și dacă Antoniu ar fi potrivit ca episcop pentru Români¹⁵⁸). Din aceleași motive, ca și la 1204 și 1234, nici de data aceasta proiectul de înființare a unei episcopii catolice aparte pentru Românii din Ungaria nu s'a realizat, clericilor unguri neconvenindu-le un nou episcop, care le-ar fi restrâns autoritatea și le-ar fi micșorat veniturile.

* * *

Catolicismul se menține în Moldova și după moartea Voevodului Iațcu, sprijinit de sora sa Margareta. În timpul domniei lui Petru, fiul Margaretei (1375—1391), conventul de Siret trece în proprietatea Dominicanilor peregrini¹⁵⁹). Din anul 1377

¹⁵⁸) Cf. A. Theiner, *Vet. monumenta hist. Hung.* Vol. II, p. 152 și N. Densușianu E. Hurmuzaki, *Documente*, I₂, p. 219—220. Scrisoarea publicată de Theiner după *Reg. Vat.* vol. 266, f. 61, se găsește între scrisorile papei Inocențiu VI, *Reg. Vat.* vol. 244 G, f. 78, ep. 589. Cuprinsul este identic, cu cinci cuvinte în plus în scrisoarea „minută“ (*Reg. Vat.* vol. 244 G) și anume: după „pro regis eternis“ este în plus „gloria“ și după „propensius commendatnm“ este în plus „ipsiumque benigni favoris auxilio prosecuarius“. Pe verso stă scris, de o altă mână, adresa: Innocentius VI, IIII Idus octobris, anno quarto. Ludovic regi Ungarie et super conversione Vlachonum Strigoniensis et Colocensis archiepiscopis benigne assistat“. R. Yves, *Les minutes d'Innocents VI aux archives du Vatican*, în *Archivi*. Roma, 1942, Vol. II, ser. II, p. 8, o consideră, greșit, ca aparținând papei Inocențiu VI. Scrisoarea publicată de N. Densușianu, după G. Fejér, *Codex Diplomaticus*, vol. IX, part. 4, p. 587, se găsește și în *Reg. Vat.* vol. 266, f. 55, fiind adresată arhiepiscopului de Caloce, pe când Fejér și Densușianu o publică fără adresă.

¹⁵⁹) În Siret, deosebit de noua biserică dominicană cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, mai dăinuia vechia biserică franciscană, căreia îi vor fi aparținut cei doi călugări minoriți: Luca și Valentin, uciși pe 1a 1378 și înmor-

se păstrează un decret al generalului ordinului dominican, Elie Raymond, prin care mănăstirile dominicane din Liov, Lanscut, și Przymśl în Galiția, Camenița și Smotrița în Podolia și Siret în Moldova — „in Pruscie (Russiae) et Walachie partibus constitutis”, fură dăruite fraților Peregrini¹⁶⁰). La cererea lui Elie Petit, vicar general al ordinului, papa Grigore XI, la 28 Ianuarie 1378, întărește decretul ministrului general, Elie Raymond¹⁶¹).

După moartea lui Lațcu îi mai rămăsese papei o speranță în Margareta¹⁶²), căreia îi încuviințează, la 1377 scrisori similare ca și Clarei, cu câțiva ani mai înainte, adecă de a i se acorda indulgență plenară la sfârșitul vieții. Papa o numește „Margarita di Cereth, Domina Valachie Minoris”. Importanța acestui document constă în faptul că acum se pomenește pentru prima oară acest personagiu, care va da loc la atâtea discuțiuni în istoriografia noastră. În acest document apare ca „Domina” Moldovei¹⁶³), iar în 1384 apare ca mamă a voievodului Petru. Cine era această Margareta? Din documente sigure rezultă că

mântăi la Siret. Tot Margareta a clădit, pe la anul 1377, pentru aceiași Franciscani, o mănăstire la Baia, mai mare decât aceea pe care o aveau la Siret.

¹⁶⁰) „In Pruscie et Walachie partibus constitutis, ad societatem dictorum fratrum Peregrinantium specialiter pertinere”. *Reg. Vat.* vol. 287, fr. 278 și *Reg. Av.* vol. 204, f. 33. Cf. și *Bullarium Ord. F. F. Praedicatorum*. Vol. II, p. 292.

¹⁶¹) Dela această dată Predicatorii din părțile orientale se vor numi Peregrini. Pentru 80 de ani conventele din Moldova și Rutenia rămân sub jurisdicțiunea Peregrinilor. Cf. R. Loenertz, *La société de freres Pérégri-nants*. Roma, 1937, p. 1.

¹⁶²) Aceasta zidi înainte de 1377, în Siret, o mănăstire și o biserică, pentru adăpostirea și folosința călugărilor dominicani, cu hramul Maicii Domnului și al Sfântului Ioan Botezătorul, în partea de Răsărit a orașului, pe coasta unui deal, după cum a constatat-o Bandinus la 1646. Cf. V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Ser. II*, t. XVI, 1893—1895, p. 75.

¹⁶³) *Reg. Vat.* vol. 287, f. 215. Cf. Wl. Abraham, *Powstanie organizacyi kosciola laerinskiego na Rusi*. Vol. I. Liov, 1904, p. 342 și C. Auner, o. c., p. 244.

era mama voievozilor Petru și Roman, iar voevodul Ștefan fiind fratele celor doi, prin urmare era și mama lui. Că a fost mama lui Petru rezultă din documentul din 1384, dat în favoarea bisericii Sf. Ioan Botezătorul din Siret, unde e numită „illustrissima et nobilissima Domina Margarita, mater nostra dilecta”¹⁶⁴); că voevodul Petru era fratele lui Roman, reese din scrisoarea regelui Poloniei din 1388 unde se spune: „credința noastră și pentru fratele său (al lui Petru), Roman”¹⁶⁵), după cum și din vechile noastre cronici. Însă într’un document din 1393 scris în limba slavonă, Roman numește pe mama sa Mușata *Myshata*¹⁶⁶). Este însă lucru clar și totuși trecut neobservat de istoricii, care s’au acupat cu această chestiune, că Margareta corespunde cu Mușata, ceace înseamnă frumos¹⁶⁷), iar cronicile noastre, precum și documentul pomenit al lui Roman fiind scrise în limba slavonă de călugări cari cunoșteau bine împrejurările unde scriau, e natural ca și numele mamei voievozilor pomeniți să fi fost scris așa cum se păstra la poporul român. Documentele latinești însă au tradus numele românesc în latinește și astfel aceeași persoană avea două nume. În acest caz supoziția că Margareta ar fi numele catolic și Mușata cel ortodox, avut

¹⁶⁴) M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*. Vol. I, p. 4—5.

¹⁶⁵) *Ibidem*, vol. II, p. 606.

¹⁶⁶) *Ibidem*, p. 14.

¹⁶⁷) Mușat, atât ca nume propriu cât și ca nume comun, e puțin probabil să defrive din *musteus* cum crede G. Giuglea, *Etimologii*, în *Dacoromania*, vol. III, 1922—23, p. 767—768. Mai probabilă este derivarea din frumos-frumușat-mușat, împărțită de dl. D. Macrea, șef de lucrări la Muzeul Limbii Române. S. Pușcariu, *Pe marginea cărților III*, în *Dacoromania*, VI, 1929—1930, p. 526 dă numele propriu Mușat corespunzător latinescului *belus*. Gândindu-ne la floarea ce se cheamă mușetel, un derivat din mușat, care se mai numește și margarétă, legătura între Mușata și Margareta, mama voievozilor Petru, Roman și Ștefan, apare și mai evidentă, margarita latinesc nefiind altceva decât mușata românesc. Apoi nu trebuie uitat nici faptul că această floare, mușetelul-margareta, se întrebuințează și în cosmetică, mai ales în cosmetica populară, ceea ce ar putea fi încă o dovadă despre numele ei.

înainte de convertirea ei la catolicism, trebuie înlăturată¹⁶⁸⁾).

Dar cine era această Margareta-Mușata și cum ajunge a da numele ei unei întregi dinastii? Ca și în jurul numelui, așa și în jurul originii sale, istoricii nu sunt de acord. Unii cred a fi venită din Țara Românească fiind înrudită cu dinastia Basarabilor¹⁶⁹⁾, alții că ar fi fiica voevodului transilvan Ștefan Chak¹⁷⁰⁾, alții că ar fi fiica voevodului Lațcu și a unei lituane Ana¹⁷¹⁾, alții, apoi, că ar fi numai o descendentă a familiei Bogdan, trecută la catolicism¹⁷²⁾. Din documente rezultă însă în mod clar că Mușata-Margareta a fost totdeauna catolică și prin urmare totdeauna s'a numit astfel. Cine era atunci „Margareta Domina Wlachie Minoris” mama voevozilor Petru, Ștefan și Roman? Prima părere, bazată pe frecvența numelui Mușat în Țara Românească, astăzi nu se mai poate susține; a doua la fel cade, deoarece această Margareta se confundă cu soția voevodului Alexandru cel Bun, care purta acelaș nume și care de fapt era fiica voevodului transilvan, Ștefan Chak; a treia părere e răsturnată de un document din 1372, unde se spune clar că

¹⁶⁸⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, III, p. 117; D. Onciul, *Din istoria Românilor*, p. 34; I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a lui Sigismund*, p. 31—32; N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 261; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, p. 429; C. Kogălniceanu, *Istoria veche a Românilor*, p. 62, etc.

¹⁶⁹⁾ B. P. Hașdeu, *Istoria Critică a Românilor*, vol. I, p. 83; A. D. Xenopol, o. c., p. 117; O. Lecca, *Genealogia familiilor boeresti*, p. 348.

¹⁷⁰⁾ C. Auner, *Episcopia de Siret*, în *Revista Catolică*, II, p. 238; R. Rosetti, *Despre Unguri și episcopiile catolice în Moldova*, în *Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. ser. II, t. XXVI*, p. 293, crede și el că Margareta ar fi venit din Transilvania dar nu precizează a cui fiică ar fi fost. Aceeași părere o are și P. P. Pauaitescu, o. c., p. 228.

¹⁷¹⁾ N. Iorga în toate studiile citate susține acest punct de vedere, iar în *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 22, spune că era înrudită cu regele Poloniei. În *Condițiile de politică generală...* spune că „Mușata, care-și zise în legea cea nouă Margareta, era dreaptă fiică a lui Lațcu”, părere menționată și în sinteza sa de *Istoria Românilor*, vol. III, p. 255.

¹⁷²⁾ I. Minea, o. c., p. 33; I. Nistor, *Lucius Aprobianus*, în *Anal. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. ser. III, tom. XXIII*, p. 157; C. Kogălniceanu, o. c., p. 62; C. C. Giurescu, o. c., p. 426, 429; N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 255.

până la acea dată Lațcu nu avea copii¹⁷³). Dacă la 1372 Lațcu nu avea copii cu soția sa „schismatică” — o altă soție n'a avut — șase ani mai târziu o fiică de a lui nu s'ar fi putut numi „Domina” și peste alți șase ani, așadar la vârsta de 12 ani, nu putea avea un fiu voevod. Mai probabilă e ultima aserțiune.

După datele cunoscute până acum, încercăm o altă coniectură: pe la mijlocu veacului al XIV-lea, trece Carpații, pentru a se stabili în Moldova, din calea opresiunii ungurești, voevodul maramureșan Bogdan; împreună cu el trec și alți voievozi români din Maramureș, care împărtășeau ideile rebelului Bogdan. Lui Bogdan îi urmează în domnie fiul său Lațcu (1365—1373), trecut la catolicism în 1370 și care peste trei ani se stinge fără urmași în linie bărbătească, punându-se atunci problema succesiunii. Reacțiunea ortodoxă, ce ar fi adus pe tron un principe ortodox, după moartea lui Lațcu, nu se mai poate susține, iar principele Jurg Coriatovici, nu mai poate fi considerat între voievozii Moldovei¹⁷⁴). Dar cronicarul polon Dlugosz și umanistul italian Filippo Buonaccorsi Calimacco povestesc că pe la 1359 voievozii Petru și Ștefan ar fi avut un conflict pentru succesiunea la tron după moartea tatălui lor Ștefan, voevod al țării Sepenițului, voevodat care se afla în partea de miazănoapte a Moldovei, între Prut și Nistru¹⁷⁵). Cel dintâi era ajutat de „provincialii unguri”, sub care trebuie să se înțeleagă Românii veniți din Maramureș, precum și de o parte din fire boierii de seamă, iar al doilea de regele Poloniei. Petru câștigă lupta și rămâne stăpân al țării. Dlugosz și Buonaccorsi și-au luat informațiunile din tradiția familiei nobile polone Olesnicki, ai cărei prieteni intimi erau, astfel că data nu e de loc sigură, după cum nici numele personajilor¹⁷⁶). Toate analele și cronicile noastre ates-

¹⁷³) „Prolemque si quam ex dicta uxore tua suscepis in futurum volumus et decernimus legitimam reputari”. *Reg. Vat.* vol. 268, f. 8.

¹⁷⁴) P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Jurg Coriatovici din 1374*, în *Revista Istorică*, Vol. IV, p. 53.

¹⁷⁵) G. Popovici, *Starostia sepenicensă*, în *Omagiu lui Titu Maiorescu*. București, 1900, p. 476—482 și T. Bălan, *Țara Sepenicului*. Cernăuți, 1926.

¹⁷⁶) Părerile numeroase ale diferiților istorici ce s'au ocupat cu această chestiune, sunt înșirate de dl. Gh. Moisesen, *o. c.*, p. 62—63, n. 2—1.

tează pe un Ștefan ca frate al lui Petru, care a domnit după al treilea frate, Roman^{176 bis}), Faptul că în actul, prin care Vladislav ceda Pocuția lui Petru ca amanet pentru banii împrumutați, lipsește pomenirea lui Ștefan, amintindu-se numai Roman, se explică, fiind cei doi frați certați, iar faptul că după aceea Petru devine prieten al regelui polon, se explică prin împrejurarea că Vladislav avea nevoie de bani, pe care Petru era dispus a-i împrumuta. Astfel se strâng și relațiuni de rudenie — conflictele se uită totdeauna când interesele o cer.

Faptul că în povestirea lui Dlugosz despre conflictul dintre cei doi frați se vorbește de „Moldaviae Woyevoda” și de „terra Moldaviae” presupune o epocă mai târzie decât anul 1359, când nu se putea vorbi de o țară a Moldovei. Cronicarul din Thorn a lăsat înregistrat în cronica sa o luptă ce ar fi avut-o Lituanii, la 1377, cu Românii, în care luptă cei dintâi ar fi fost învinși¹⁷⁷). Ținând seamă de această însemnare, precum și de împrejurările din Moldova din a doua jumătate a veacului al XIV-lea, se poate crede că la această dată s'a întâmplat conflictul între cei doi frați, adică după moartea lui Lațcu, când aceștia puteau dori puterea în Moldova, și ajutorul lui Ștefan în realitate i-a venit din partea ducelui Wladislav Oppelski și nu din aceea a regelui Casimir¹⁷⁸). Dela 1374 — moartea lui Lațcu — și până la 1377 — data conflictului — tronul Moldovei va fi fost deținut de Margareta, în numele fiilor săi minori,

^{176 bis}) Vom discuta într-o recenzie ce va apare în acest *Anuar* părerea lui P. P. Panaitescu, o. c., p. 249, că Ștefan era fiul lui Roman și na fratele acestuia.

¹⁷⁷) „1377. Item ante festum nativitatis Christi Lituani processerunt contra illos de Walachia ibi fuerunt victi, ita quod paucos equos abduxerunt“. Cf. G. Popovici, *Anul dela Martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, p. 16 și A. Sacerdoțeanu, *Lupta Moldovenilor cu Litvanii în 1377*, în *Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu*, p. 775.

¹⁷⁸) O. Górka, *Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego sredniowiecza*, p. 19, fixează data războiului dintre cei doi frați între 1374 — moartea lui Lațcu — și 1379 — moartea Ducelui Wladislav de Oppeln. Cf. și C. Racoviță, *Inceputurile suzeranității polone asupra Moldovei*, în *Revista Istorică Română*, 1940, An. X, p. 244.

iar când Ștefan a devenit major și a voit să ia personal conducerea, fratele său mai mic se revoltă și ajutat de supușii care țineau mai mult la el decât la fratele său, reușește să ia domnia. Astfel se explică și titlul ce-l dă papa Margaretei „Domina Valachie Minoris”, adică domnind în Moldova.

După toate acestea, trebuie să lămurim care era dreptul acestor pretendenți la tronul Moldovei. În documentul amintit din 1378 întâlnim pe Margareta „Doamna Moldovei”, care la 1384 apare ca mamă a voevodului Petru, iar la 1393 a voevodului Roman, fără să se amintească vreodată tatăl acestora. Din aceste fapte rezultă că, datorită mamei lor și nu datorită tatălui lor, aveau dreptul la tronul statului moldovean, prin urmare mama lor va fi fost descendenta familiei domnitoare până atunci. După cum am văzut mai sus, fiica lui Lațcu nu putea fi, așa că trebuia să fie fiica predecesorului lui Lațcu, adică a lui Bogdan, întemeietorul dinastiei și deci sora lui Lațcu. Din toate aceste fapte se poate concluda că Bogdan și Maria au avut doi fii, Lațcu și Margareta-Mușata. Lațcu. urmează tatălui la tron și după moartea sa, fără descendenți în ramură bărbătească, era natural să urmeze nepoții, fiii surorii sale Margareta și ai voevodului din Sepeniț, Ștefan. Voevodul din Sepeniț, soțul Margaretei și tatăl viitorilor domnitori: Petru, Roman și Ștefan, nu poate fi Ștefan, nepotul lui Bogdan, după cum încearcă să dovedească, într'un recent studiu, profesorul I. Nistor¹⁷⁹⁾, deoarece din două documente, unul din 1360 și altul din 1385, publicate de Mihali¹⁸⁰⁾, rezultă clar că Ștefan, nepotul lui Bogdan, fiul lui Iuga, a părăsit pe unchiul său, devenind din nou „credincios” regelui ungar¹⁸¹⁾. După moartea lui

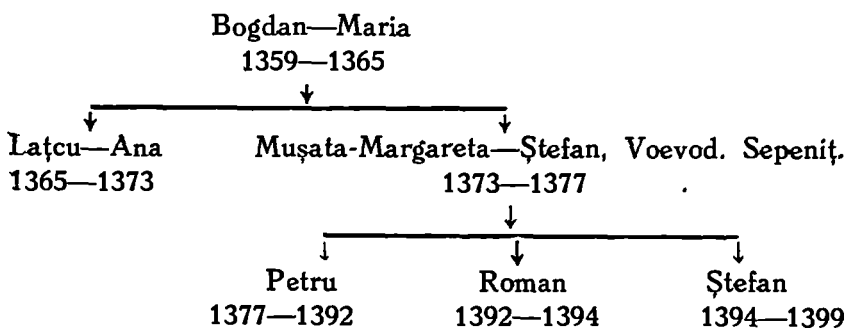
¹⁷⁹⁾ Nistor, *Lucius Aprobianus*, p. 157.

¹⁸⁰⁾ *Diplome Maramureșene*, p. 45, 85.

¹⁸¹⁾ I. Ușu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia până la Ștefan cel Mare*. Piatra Neamț, 1900, p. 26, crede la fel că acel Ștefan voevod, după moartea căruia se luptă fiii săi pentru moștenirea tronului, pricinuind amestecuri streine, nu este altul decât nepotul și tovarășul lui Bogdan, amintit în documentul din 1349. (Cf. I. Mihali, *Diplome Maramureșene*, p. 26—27). Deoarece acesta participase la răscoala împotriva regelui ungar, Bogdan i-ar fi acordat, drept răsplată ținutul Sepenițului ca feud ereditar. Să fi avut Ștefan, nepotul lui Bogdan, un copil omonim așa de mare, care să fi rămas

Lațcu, nepoții acestuia fiind minori, a luat frânele conducerii mama lor, iar la majoratul lui Ștefan, când acesta trebuia să ia personal tronul, se întâmplă neînțelegerea cu fratele său mai mic Petru. Acesta, după moartea tatălui său, Ștefan, unește Principatul moldovean cu voevodatul Sepenițului, pentruca urmașul lui Petru, Roman, să se poată intitula „Marele singur stăpânitor Domn, Io Roman voevod al Țării Moldovei din munte și până la malul mării”¹⁸²); lui Roman îi urmează al treilea frate, cel mai mare dintre frați, Ștefan¹⁸³).

În acest mod numele Mușat, dat dinastiei moldovene, nu are niciun temei istoric, pentrucă mama voevozilor amintiți Mușata-Mărgareta nu era decât continuatoarea dinastiei întemeietorului, astfel că dinastia trebuie să poarte tot numele lui Bogdan, fondatorul ei, adică a Bogdanilor, după cum cea din Țara Românească se numește a Basarabilor, după numele întemeietorului. Arborele genealogic al domnitorilor moldoveni, până la Alexandru cel Bun ar fi următorul:

* * *

lângă Bogdan mai departe și care la 1374—1377 să fi avut la rândul său alți copii care să se lupte pentru tron? Este greu de crezut. Nu este nevoie să-l considerăm pe Ștefan, voevodul Sepenițului, numai decât nepotul sau stră-nepotul lui Bogdan pentru ca acesta să-i fi încredințat cârmuirea unei însemnate părți din țara Moldovei. Ștefan va fi fost un om din imediata apropiere a lui Bogdan — o altă rudă sau om de încredere — care l-a servit și i-a fost de mare ajutor în opera întreprinsă.

¹⁸²) M. Costăchescu, o. c., p. 14.

¹⁸³) Într'un document din 1400, Alexandru cel Bun amintește pe predecesorii săi astfel: „Pentru sufletul lui Bogdan Voevod și pentru sufletul

Situațiunea părea în această vreme favorabilă propagan-
dei catolice între Români: în 1370 Lațcu îmbrățișa catolicismul
în mod oficial, fondează mănăstiri și biserici pentru călugării
dominicani și se înconjoară de ei; după moartea lui, sora sa
Margareta-Mușata, precum și Petru, sub influența mamei sale
și a soției sale tot catolică, din familia lui Vladislav Jagelo,
regele Poloniei, se arată și el prieten al catolicilor și chiar în
timpul domniei sale se construiește la Siret o nouă biserică pen-
tru Dominicani, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul¹⁸⁴⁾, cărora la
1384 le dăruiește, înduplecat de rugămințile mamei sale, venitul
cântarului din orașul Siret.

În Țara Românească, Doamna Clara era protectoa-
rea, iar fiul său vitreg, Vlaicu, se arăta binevoitor fa-
ță de religia catolică. În timpul domniei sale, călugărilor mi-
noriți li se permite să construiască „biserici și capele sau ora-
torii, campanile, clopotnițe, cimitire și alte clădiri necesare „în
terra Basarat”¹⁸⁵⁾, sau cum se spune într-o scrisoare din anul
1373 „circa Wlachos scismaticos in maior Wlachia”¹⁸⁶⁾, drept
ce se reînnoiește la 1379¹⁸⁷⁾. De aceea peste doi ani, papa Urban
VI, dădea o dispozițiune, la 1 Aprilie 1381, generalului predi-
catorilor, de a institui inquisitori pentru a extirpa ereziile și
schisma: unul în Armenia și Georgia, altul în Grecia și Tătaria
și al treilea în „Ruscia et Valachia major et minor”¹⁸⁸⁾. Poate

lui Lascu Voevod și pentru sufletul lui Petru Voevod și pentru sufletul pă-
rintelui nostru Roman Voevod și pentru sufletul lui Ștefan Voevod⁴⁾. Cf. M.
Costăchescu, o. c., p. 47—48. Nimeni nu putea cunoaște mai bine decât
Alexandru la o distanță de numai 30 de ani dela moartea lui Lațcu, pe pre-
decesorii săi.

184) G. Schmidt, *Romano-Catholici per Moldaviam episcopatus et rei
romano catholicae res gestae*. Budapesta, 1887, p. 21, n. 3 apud R. Rosetti,
Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova, în *Analele Acad. Româ-
ne*. Mem. Secț. Ist. Ser. II, tom. XXVI, 1904, p. 293.

185) Hurmuzaki—Densușianu, *Documente*, I₂, p. 193—194.

186) *Ibidem*, p. 207—208.

187) *Ibidem*, p. 268—269.

188) *Bullarium Ord. F. F. Praedicatorum*, Vol. II, p. 299, unde se face
însemnarea: Ex Bullario Castellani, p. 68. Autographum est in Coenobio Leo-
poliensi.

tot un predicator va fi fost și acel „frater Gregorius Episcopus Severinȳ nec non partium Transalpinarum“, amintit la anul 1382, care sfinția un diacon la Câmpulung, ceea ce înseamnă că „partes Transalpinarum“ din titlu nu era numai o ficțiune¹⁸⁹⁾. Chiar și titlul dovedește împrejurările și scopul pentru care s'a întemeiat noua episcopie, dacă ne gândim la titlul mitropolitului ortodox din aceste părți: „Antim, mitropolit al unei părți din Ungrovlahia“¹⁹⁰⁾. Nicolae Iorga, credea chiar, că numirea lui Daniil Antim s'ar fi datorit slăbiciunii pe care bătrânul mitropolit Iachint o arăta față de catolicism, oare pentru acest mitropolit Iachint o arăta față de catolicism, care pentru acest motiv avea nevoie de supraveghetor¹⁹¹⁾.

O parte dintre Românii transilvăni era considerată, din partea papalității, trecută la catolicism, după cum rezultă din bulele papei Grigore XI din 1374 și din alta din 1377, referitoare la castrul Megasala din apropierea Oradiei, luat „ex manibus Vallachorum et Scismaticorum“, care s'au întors la ade-vărata credință, părăsind erorile necredinții¹⁹²⁾. Astfel că pă-reea necesar papei Urban VI să numească un incvisitor pentru Principatele Române, considerându-le în sfera de activitate a Predicatorilor, care, dela 1377, se vor numi Peregrini.

În acelaș plan general de convertire se încadrează și dispozițiunea pe care papa Clemente VI¹⁹³⁾ o dădea ministrului

¹⁸⁹⁾ Hurmuzaki—Densușianu, *Documente*, I₂, p. 276. Canonul I. Karácsonyi, într-o scrisoare adresată canonicului Auner, susține falsitatea acestui document, dar Auner nu se mulțumește cu argumentele lui Karácsonyi și de aceea continuă a-l considera autentic. Cf. C. Auner, *Episcopia de Severin*, în *Revista Catolică*, 1913, An. II, p. 55.

¹⁹⁰⁾ Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, XIV, p. 9.

¹⁹¹⁾ N. Iorga, *Condițiunile în care s'au întemeiat bisericele române...*, p. 399. C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și Moldo-va*. București, 1924, p. 15, crede însă că numirea lui Antim s'ar datori extinderii țării, în urma anexării Bauatului de Severin.

¹⁹²⁾ Hurmuzaki—Densușianu, *Documente*, I₂, p. 240.

¹⁹³⁾ Un alt fapt interesant se observă în acest timp: Polonia recunoștea pe papa roman, Urban VI, iar Ungaria pe papa avignones, Clemente VII. Deoarece Principatele Române se găseau între aceste regate, fiecare din ele cântând să-și exercite influența sau suzeranitatea asupra lor, amândoi

Minorităților la 31 Mai 1385, de a trimite cățiva călugări să informeze și să instruiască poporul... în părțile Cumaniei și pe celelalte neamuri necredincioase din cuprinsul regatului ungar, deoarece mulți dintre acești necredincioși s'au întors la catolicism¹⁹⁴). După cum se știe, sub numele de Cumania se cuprindea Moldova meridională și partea răsăriteană a Țării Românești. Dar în această vreme nu se mai poate vorbi de Cumania, deoarece pe locul unde fusese aceasta în veacul al XII-lea și în prima jumătate din cel următor, se născuseră cele două Principate Române: Țara Românească, pe la sfârșitul veacului al XIII-lea și Moldova pe la mijlocul celui următor. Că este vorba, în această scrisoare, de regiunile românești și mai ales de cele moldovene, reese din însăși cuvintele papei, când specifică, că este vorba de o „*novella plantatio*“. Este foarte probabil că această „nouă întemeiere“¹⁹⁵) era Moldova, descălecată cu trei decenii numai înainte. Și cealaltă afirmațiune a papei că un oarecare număr dintre schismaticii din Cumania s'au convertit la religia catolică, corespunde adevărului, cum s'a arătat mai sus.

Cu cât Țările Române făceau progrese tot mai mari, în toate ramurile vieții politice, cu atât interesul papilor de a le aduce în sfera lor de activitate se dovedește tot mai mare. Și s'a întâmplat ca pe scaunul pontifical să ajungă în acest timp unul dintre cei mai activi și mai energici papi, Bonifaciu al IX-lea, care va relua firul politicii lui Inocențiu III, care-l precedase cu două veacuri. Și interesul papei este explicabil, deoarece

pontificii le considerau în sfera lor de activitate. Poate vreun serviciu întru susținerea cauzei sale va fi adus Ladislau, voevodul Transilvaniei, papei Clemente VII, pentrucă acesta să-i acorde, în acelaș an, 1385, o pensiuune anuală de trei sute fiorini aur. Cf. *Reg. Av.* vol. 242, f. 154.

¹⁹⁴) „In partibus Comanie et aliarum plurium nationum infidelium infra fines Regni Hungarie“. *Reg. Av.* Vol. 242, f. 123.

¹⁹⁵) „Nos desiderantes attente ut huiusmodi *novella plantatio* irrigante domino continuum recipiat incrementum“. Cf. *Reg. Av.* vol. 242, f. 123; și Vlaicu, Domnul Țării Românești, numește Făgărașul „*nova plantatio*“, atnnci când îi este dăruit lui de către Ludovic al Ungariei, la 1366. Cf. P. P. Pănaiteșcu, *Documente ale Țării Românești*, p. 33-35.

aceste țări alinaseră desvoltarea lor naturală: administrativă, politică și culturală.

Țara Românească, cârmuită de Miroea cel Bătrân, urmând drumul trasat de vrednicii săi înaintași ajunge cea mai mare întindere a sa. Basarab cel Mare, o întemeiease și-i dăduse independența. Nicolae Alexandru, îi extinse hotarele până la mare și-i organizase biserica. Vlaicu, cu armele și cu abilitatea sa politică o impuse în fața Europei, extinzându-i hotarele și asupra unor teritorii transilvane, organizându-i viața administrativă și economică. Radu i-a organizat viața mănăstirească și a început zidirea bisericii dela Curtea de Argeș, pentru care fapt vechile cronici îl considerau drept întemeietorul ei. Dan s'a amestecat în rivalitățile ce existau dincolo de Dunăre, astfel Țara Românească, mergând spre cea mai mare întindere teritorială a sa, pe care o va realiza Mircea, care puțin timp după suirea sa pe tron se putea intitula: „Singur stăpânitorul Ioan Mircea, mare Voevod și Domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul-lui Dumnezeu, stăpânind și domnind peste toată Țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și spre părțile tătărăști și Amlașului și Făgărașului herțeg, și domnitor al Banatului de Severin și de amândouă părțile pe toată Dunărea încă până la Marea cea mare și stăpânitor al cetății Dârstorului”¹⁹⁶⁾.

Moldova urmează acelaș drum de progres. Bogdan, cu arma în mână o întemeiază, îi dă independența și pune bazele vieții mănăstirești. Lațcu, prin politica sa abilă o consolidează și o face cunoscută Europei. Petru o unifică, îi extinde hotarele adăogând și alte teritorii în partea septentrională și-i pune bazele vieții economice și culturale. Roman îi extinde fruntariile în partea meridională, intitulându-se pompos, ca și contemporanul său din Țara Românească: „Marele singur stăpânitorul Domn Io Roman Voevod al Țării Moldovei, dela munți și până la țarmul Mării”¹⁹⁷⁾. Ștefan îi consolidează independența

¹⁹⁶⁾ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 82; Idem, *Mircea cel Bătrân*, p. 110 111 și C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Vol. I, Ed. III, 1938, p. 458.

¹⁹⁷⁾ M. Costăchescu, *o. c.*, p. 14.

prin victoria asupra Ungurilor din anul 1395. Și, în sfârșit, Alexandru cel Bun, care reprezintă momentul culminant al celui dintâi veac de existență a noului Stat, ce acum se extinde dela apa Ceremușului la Nistru și dela Milcov la Hotin, se războiește cu succes împotriva cavalerilor teutoni, organizează ierarhia religioasă ortodoxă și cea mănăstirească, precum îi asigură și prosperitatea economică și culturală.

* * *

În această situațiune, ar fi fost de mare interes pentru papalitate câștigarea Țărilor Române la catolicism și papa Bonifaciu IX încearcă prin toate mijloacele a o face: reorganizează episcopatele existente, întemeiază altele, trimite misionari.

Episcopatul de Siret devine cel mai important din Moldova, datorită grijii pe care o arăta Doamna Mușata-Margareta, datorită activității intense a Dominicanilor, nouii stăpâni ai diecesei și datorită vecinătății Poloniei, sub influența căreia era atât țara cât și clerul catolic de aici. Sub păstoria lui Andrei se organizează diecesa. Acel Nicolae de Mehlsack, care în anul 1370 anunța pe papa Urban V despre dorința lui Lațcu de a se converti la catolicism, rămâne în Moldova și mai departe, fiind, probabil, adevăratul șef spiritual al neofiților, mai ales că Andrei, având și alte însărcinări, în Galiția și în Polonia, de multe ori lipsea din eparhia sa. Pe acest Nicolae îl găsim la anul 1387 în demnitatea de „custos” al Moldovei¹⁹⁸): „frater Nicolaus de Melsaz custos Moldaviensis”¹⁹⁹). Va fi continuat Nicolae să conducă biserica catolică din Moldova și în timpul urmașului lui Andrei, în timpul episcopului Ioan, care de altfel stătea foarte puțin în eparhia sa. La 12 Martie 1388 Andrei este mutat la nou înființata episcopie de Wilno, în Lituania²⁰⁰). Dintr'un document din 8

¹⁹⁸) Cred că acest Nicolae este episcopul Moldovei dela 1383 pe care-l dă lista din 1849. „Anno 1383 successit Nicolaus, pariter de Ord. Minorum”. Confusiunea se explică tocmai din pricina rolului important pe care-l detinea „custodele” Nicolae în conducerea catolicismului moldovean în timpul păstoririi lui Andrei.

¹⁹⁹) W. Abraham, *Powstanie organizacyi* . . . , p. 381.

²⁰⁰) Cf. Gh. Moisesescu, *o. c.*, p. 85. Lista din 1849 a episcopilor catolici

Iunie 1394, cu ocaziunea numirii lui Ștefan Martini ca episcop de Siret și dintr'o confirmare a unei scrisori a episcopului Ioan din anul 1390, confirmare făcută la anul 1403, aflăm că înainte de anul 1394 episcop de Siret a fost un Ioan: „Dudum siquidem bonae memoriae Johanni Episcopo Cerentensi”²⁰¹), spune papa Bonifaciu IX cu ocaziunea numirii lui Ștefan Martini. Așa dar, acest Ioan păstorește în diecesa Siretului dela 1388 — data transferării lui Andrei la Wilno — și până la 1394 — data numirii lui Ștefan Martini. Ioan, cum rezultă din documentul amintit din anul 1390, confirmat 13 ani mai târziu, stătea puțin în diecesa sa, având alte misiuni și însărcinări importante: „Episcopus Cerethensis nec non suffraganeus Cracoviensis et vicarius super totam Jherusalem et in valle Josaphat, penitenciaris domini papae et confessor domini regis et reginae Poloniae”²⁰²). În această scrisoare, episcopul Ioan mulțu-

din Moldova dă ca dată a trecerii lui Andrei la Wilno anul 1386. Cf. I. Sabău, *o. c.*, p. 236. După N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, vol. II, Văleni, 1932, p. 317, ar fi fost mutat la 17 Februarie 1387, iar după C. Auner, *Episcopia de Siret*, în *Revista Catolică*, 1913, II, p. 235, tot la 12 Martie 1388.

²⁰¹) *Reg. Lat.* vol. 33, f. 170. Cf. și *Bullarium Ord. F. F. Praedicatorum*, vol. II, p. 344 și I. C. Filitti, *Din Arhivele Vaticanului*, I, p. 16—17. A. Bzovius, *Propago D. Hyacinthii Thaumaturgi Poloni seu de rebus praecclare gestui in Provincia Polonia Ordinis Praedicatorum*. Venetia, 1606, p. 50, îi zice Ioan Sartorius. În sus pomenita listă a episcopilor Moldovei din 1849 se găsește însemnarea: „Circiter anno 1400 creatus fuit Episcopus Sere-tensis Ioannes Sartorius, pariter de Ord. Praedicatorum”. Cf. I. Sabău, *o. c.*, p. 237. N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria Românilor*, I—II, p. XXIX—XXX, bazându-se pe confirmarea din 1403 a actului din 1390, crede că Ioan a urmat în scaunul episcopal după Ștefan Martini. Adevărat că papa Ioan XXIII, numind pe Toma Grueber ca episcop de Siret la 1413, îi spune că este succesorul unui Ioan (Cf. I. C. Filitti, *o. c.*, p. 26 27), dar acest fapt poate fi explicat sau printr'o confuziune a cancelariei papale, care a uitat sau nu a vrut să considere numirea lui Ștefan Martini, sau că într'adevăr între Ștefan Martini și Toma Grueber, a mai păstorit la Siret încă un Ioan. Dl. R. Cădea, *Der Katolizismus in den Donaufürstentümern*, Leipzig, 1917, p. 27, n. 4, crede identic pe Ioan amintit la 1413 cu acela dela sfârșitul veacului al XIV-lea, ceea ce iarăși pare puțin probabil.

²⁰²) Al. Czolowski, în *Qwartalnik Historyczny*, 1893, An. V, p. 594 și N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. XLVII.

mește prietenilor săi din Siret, care l-au primit bine, „dum apud vos eramus”, de unde rezultă că el stătea în Cracovia și mergea numai din când în când în mijlocul credincioșilor săi moldoveni.

Dar lipsa lui nu se simțea prea mult, deoarece călugării dominicani îl înlocuiau cu succes pentru interesele lor. În timpul păstoririi lui Ioan, exista în Moldova un vicar general al Predicatorilor Peregrini, Elie Petit, căruia i se acordă — chiar din pricina absenței episcopului —, la 1389, drepturi destul de mari, aproape episcopale: de a acorda sau a retrage favoruri și funcțiuni nu numai în Principatele Române, dar până în Caffa Crimeii²⁰³). Exista un „custos”, în persoana amintitului Nicolae de Mehlsack, un fel de administrator-suprintendent al diecesei dela înființarea ei. Exista un incvizitor, în persoana lui Ioan Ianitor, „honorabilus pater Ianitor nomine”²⁰⁴). Exista un procurator, „famosus vir Johannes... Petri Waivodi procurator”²⁰⁵). În timpul păstoririi lui Ioan, se întâmplă la Siret, în biserica Sf. Ioan Botezătorul, la 1391, unele minuni, povestite într-o scrisoare din acelaș an de către episcopul însuși²⁰⁶) și mai pe larg într'un act notarial din 1402, în care sunt înșirate unele din aceste minuni, verificate prin declarațiunile mai multor martori²⁰⁷).

²⁰³) *Archivum Ord. Praedicatorum* (Roma), *Generalia*, IV 1, f. 228—232. Cf. și W. Abraham, *Powstanie organizacyi...*, p. 388—391 și R. Loenertz, în *Archivum fratrum Praedicatorum*, IV, p. 44. „Item die XXII mensis Junii concessit fratri Helie Petiti, vicario generali societatis, quod possit revocare omnes gratias exemptorias, seu alias quascunque...“.

²⁰⁴) Cf. *Qwartalnik Historyczny*, V, p. 594—598. Într'un document publicat în *Archivum Fr. Praedicatorum*, vol. VIII, p. 154, se amintește nu miracol ca întâmplat „sub Joanne Janitoris vicario Podoliae et Minoris Wallachiae generali in conventu Szeretensi circa annum Domini 1391“.

²⁰⁵) *Ibidem*.

²⁰⁶) „De miraculis vobis (clericilor din Siret) a Deo datis et a vobis demonstratis pro salute vestra et fidelium conversione“. Cf. *Qwartalnik Historyczny*, V, p. 594.

²⁰⁷) „Quod Deus modernis temporibus... in civitate Szeretensi Wallachiae Minoris homines cepit per multorum miraculorum... Nos plures ac multimodos morbidos insuperque diversis infirmitatibus gravatos per sanguinis stillicidia miraculose in quodam corporali claustru S. Johannis Baptiste“. Cf. *Ibidem*.

La anul 1394 ajunsese la cârma Moldovei Ștefan, prieten bun al Polonilor, care-l ajutără la obținerea tronului. Această prietenie și supunere politică se resfrânge și asupra vieții religioase a țării sale, căci numai așa se explică acordarea atâtor favoruri pe seama Predicatorilor din Moldova, în cea mai mare parte Polonezi. Papa Bonifaciu IX, apoi, credea sosit momentul pentru ducerea la îndeplinire a scopurilor sale de convertire. De aceea, îndată după moartea episcopului Ioan, numește un altul, în persoana lui Ștefan Martini, poate Rutean de origine și de aceea numit și Ștefan Ruteni²⁰⁸). Așa se explică și măsura de constrângere pe care o ia papa Bonifaciu pentru a determina pe noul numit să meargă în eparhia sa, să locuiască în reședința sa și să nu se depărteze de acolo, numai după aceea putând avea actele de numire²⁰⁹). În 14 Septemvrie 1395, noul episcop nu era încă sfințit și papa-i permite să poată fi consacrat de orice episcop catolic, asistat de alți doi sau trei episcopi. I se mai cerea ca jurământul depus la consacrare să-i fie trimis la Roma prin nunțul apostolic sau prin arhiepiscopul de Haliciu, sub jurisdicțiunea căruia era pusă episcopia de Siret²¹⁰). Întârzierea consacrării, cunoscând graba pe care o manifesta papa ca noul episcop să-și ia în primire diecesa, nu se poate

²⁰⁸) C. Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, p. 189 și *Zur Geschichte der römisch-katholischen Kirche in der Moldau*, în *Römische Quartalschrift*. Roma, 1898, An. XII, p. 109. R. Căndea, o. c., p. 27, n. 5, crede că Ruteni poate să fie o citire greșită a numelui Martini, puțin probabil însă. În amintita listă din 1849 se spune că la anul 1388 a fost numit episcop al Moldovei din partea papei Urban V „Stephanus Rutheni, de Ord. Praed.“, iar la 1395 „Stephanus Martini, pariter de Ord. Praedicatorum“. Confuziunea s'a strecurat în această listă din autorii vechi consultați. Cf. și Lequien, *Oriens christiana*. Paris, 1740, III, coloana 1119 care la fel crede că e vorba de două persoane deosebite.

²⁰⁹) „Volumus autem ut quam primum praesentes litteras habueris expeditas, ad Ecclesiam ipsam accedas et resideas personaliter in eadem quodque pontificalia officia extra tuam Civitatem et diocesim Cerethensem, nequeas exercere“. *Reg. Lat.* vol. 33, f. 170. Cf. și *Bullarium Ord. Praedicatorum*, vol. II, p. 344 și I. C. Filitti, o. c., p. 16—17.

²¹⁰) *Reg. Lat.* vol. 36, f. 162.

explica decât prin situațiunea politică creată de războiului pe care-l pornise Sigismund, regele Ungariei, împotriva lui Ștefan, Domnul Moldovei, la sfârșitul anului 1394, războiu încheiat, la începutul anului următor prin victoria Moldovenilor. Cu atât mai mult avea papa interes ca noul episcop să fie sfințit și să-și ia în primire diecesa.

O notă din *Bullarium Ord. Praedicatorum*²¹¹⁾, spune: „Stephanus Martini Episcopus Cerethensis in Valachia. Nunc Baco-viam translatus est Cerethensis episcopatus constitutio LVĪ Bonifacius IX”²¹²⁾. Iosif Maria Martinotti, vicar general în Bacău. scria în raportul său din anul 1779 că pe la 1400, Bonifaciu IX ar fi transferat pe episcopul Ioan Sartorius dela Siret la Bacău. Aceeași știre o dă și Barnaba Redzierski, fost provincial al Minorităților din Polonia, în raportul său din anul 1780, susținând că documentele pe care se baza, le-ar fi văzut personal și că pe aceea vreme se găseau în arhiva bisericii Sf. Crucii din Liov²¹³⁾, precum se află știrea și în lista episcopilor catolici din Moldova din 1849²¹⁴⁾. Probabil Redzierski nu a văzut niciun document, deoarece Ioan — Sartorius — a fost episcop de Siret între anii 1388 și 1394 și nu la 1400, când în această demnitate se găsea Ștefan Martini, care deține această calitate până la anul 1403. Am căutat peste tot în Arhiva Vaticană, însă nu am găsit niciăiri constituțiunea lui Bonifaciu IX prin care să se fi transferat episcopia de Siret la Bacău. Sau n’a existat, sau se va fi pier-

²¹¹⁾ Vol. II, p. 344.

²¹²⁾ Știrea e luată din G. M. Cavalieri, *Galleria de Sommi Pontefici, patriarchi, arcivescovi e vescovi dell'ordine de predicatori*. Vol. I, Benevento, 1696, p. 170, care spune: „Il Fr. Stefano Ruteni fu vescovo di Zeretense o Ceretense o sia di Cereto . . . che la sua sede fu trasferita in Bacovia sotto la metropolita di Leopoldi”. Cu siguranță și Cavalieri avea știrea dintr’un izvor polonez, de mâna a doua.

²¹³⁾ Keményi I., *Ueber das Bisthum und das Franciskanerkloster zu Bukow in der Moldau*, în *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, 1846, Tom. II, p. 25.

²¹⁴⁾ Acea listă, vorbind despre numirea episcopului Ioan — Sartorius — la 1400 spune: „qui a Bonifacio IX obtinuit translationem cathedrae ex Siretensi ad Bakoviensem civitatem”. Cf. I. Sabău, o. c., I. c.

dut împreună cu alte câteva volume din seria Regesta Lateranensis, în care se găsesc actele emise de papa Bonifaciu IX. Cea dintâi ipoteză pare mai verosimilă.

Keményi I., publica la 1846 copia din 1520 a unei scrisori din anul 1439 dată de papa Eugen IV, văzută de el în arhiva bisericii franciscane din Șoimuș (jud. Ciuc), prin care papa Eugen însărcina pe Benedict, episcopul de Severin, să îngrijească de credincioșii catolici din Moldova. În acea scrisoare se spune că din cauza împrăștierii oredincioșilor catolici prin întreagă Moldova, pe lângă episcopia mai veche a Siretului, vacantă încă dela începutul veacului, spre marea pagubă a acelor credincioși, papa Bonifaciu IX, în al treilea an al păstoririi sale, a înființat episcopia Bacăului, pe care papa Ioan XXIII a dăruit-o cu multe drepturi²¹⁵). Scrisoarea aceasta, prin caracterul său intern, pare un fals, întrebându-se un stil cu totul deosebit de cel al cancelariei papale din acea vreme. Numele Secuilor e scris Cîculi, pe când în toate scrisorile pontificale, ca și în cele ale lui Eugen IV însuși — în una din 1444 de pildă²¹⁶) — numele acestui popor este scris Siculi. Nicio dată amintirea unui papă anterior, într-o scrisoare a papei respectiv, nu se face în felul cum este făcută în scrisoarea prezentă, ci cu „felicis recordationis”: „felicis recordationis Urġano V, predecessor noster”, „felicis recordationis Gregorio Papae XI, ipsius Urbanus V immediato successori, predecessori nostro”, „fel rec. Urbano VI, ipsius Gregorii immediato successori, prede-

²¹⁵) „In terra Moldaviae, ob terrae illius vastitatem, et Christi fidelium incommodam nimis dispersionem, praeter antiquiorem Cerethensem ab initio praesentis saeculi jam vacantem et cum grave Christi fidelium iactura, ne de praesenti quidem restaurabilem, in terrae illius Metropoli Baccho-wiensi sancta Bonifacii, huius nominis Pontificis IX pontificatus sui anno tertio sollicitudo erexit, ac pia Ioannis huius nominis Pontificis XXIII, pontificatus sui anno quarto liberalitas variis excoluit, ornavitque indultis et praerogativis...”. Cf. și R. Rosetti, *Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova în Analele Acad. Române*, Mem. Sec. Ist. Ser. II, 1905, Tom. XXVII, p. 298.

²¹⁶) Cf. Hurmuzaki—Densușianu, *Documente*, I₂, p. 701—703.

cessori nostro", etc.²¹⁷). Papa Eugen IV însuși, într'o bulă din 1433, amintește în felul acesta, pe aceiași predecesori: „Dudum siquidem felicis recordationis Ioannes Papa vigesimus secundus. praedecessor noster", „felicis recordationis Bonifacii Papae VIII. praedecessoris nostri"²¹⁸). În registrele papale, nici în cele ale lui Bonifaciu IX, nici în cele ale lui Ioan XXIII și nici în ale lui Eugen IV nu se găsește vreo urmă despre această bulă. În sfârșit, bula conține mai multe greșeli și confuziuni: după bula prezentă, episcopatul de Siret ar fi fost vacant dela începutul veacului al XV-lea până la acea dată — 1413 —, ori se știe că dela anul 1394 până la 1412 a fost episcop al acestei dieceze Ștefan Martini și că în anul 1413, însuși papa Ioan XXIII numește ca episcop de Siret pe Toma Grueber și Nicolae Venatoris²¹⁹) și papa Martin V, la 1420, numește pentru aceeași diecesă pe un Ioan, confirmat de însuși papa Eugen IV, la anul 1434²²⁰); toate aceste bule de numire se găsesc în registrele pontificale și despre care cancelaria papei Eugen IV trebuia să știe, mai ales despre aceea dată de însuși papa Eugen. Papa Ioan XXIII, chiar în al patrulea an al pontificatului său, anul în care bula falsă a papei Eugen IV pe care o discutăm, pune confirmarea episcopiei de Bacău din partea aceuiaș papă Ioan, întemeiază, la cererea lui Vladislav, regele Poloniei, diecesa „Moldaviensis", cu sediul la Baia²²¹), al cărui episcop era, la 1420, Ioan de Ryza²²²), iar la 1438 Petru Czipser²²³), pe când bula papei Eugen, despre care este vorba, spunea, un an mai târziu numai, că nu este nimeni cine să se îngrijească de sufletele credincioșilor catolici din Moldova. Că papa Bonifaciu IX se va fi gândit să întemeieze o episcopie

²¹⁷) Cf. *Reg. Lat.* vol. 67, f. 199—201.

²¹⁸) Cf. Hurmuzaki—Densușianu, o. c., p. 576—578.

²¹⁹) I. C. Filitti, o. c., p. 24—27.

²²⁰) *Ibidem*, p. 38, 45 și C. Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, p. 179.

²²¹) *Ibidem*, p. 28—30.

²²²) *Ibidem*, p. 35.

²²³) *Ibidem*, p. 46—47.

nouă pentru Moldova, nu este exclus, dar adevărul e că n'a întemeiat-o. Nu este exclus dacă se ține seama de faptul că acest papă s'a interesat foarte mult de Români și că Voievodul Ștefan II era favorabil, trebuind să dea ascultare regelui Poloniei, protectorul său. Și de fapt în acest timp, la 6 Ianuarie 1399, prin bula „Exultat cor nostrum”, papa Bonifaciu, făcând amintire despre numărul mare al catolicilor din Moldova „minor Walachia”, confirmă privilegiile călugărilor Peregrini, îndemnându-i să construiască biserici²²⁴). În anul următor, unește conventul acestora din Moldova cu acela din Podolia, sub vicariatul general al lui Ioan Ianițor²²⁵).

* * *

Interesul papei Bonifaciu IX îmbrățișează, alături de Moldova, și Țara Românească. În anul 1390 întemeiază și aici un convent pentru aceiași călugări Peregrini: „in contratis Russiae, Valachiae maioris et minoris”, numind vicar al acestora pe călugărul Ioan Strenue, acordându-i depline puteri episcopale: „regendi, gubernandi, visitandi, corrigendi, reformandi, absolvendi et confirmandi seu alios instituendi”²²⁶). În anul 1394, papa Bonifaciu numește episcop de Argeș, în Țara Românească, pe un Gheorghe, din ordinul eremiților augustiniani, după moartea lui Nicolae Antonțu, numit la 1381²²⁷). În jurul întemeierii episcopiei catolice de Argeș, se ivește un dubiu: a

²²⁴) *Reg. Lat.* vol. 67, f. 199—201.

²²⁵) R. Loenertz, o. c., p. 33. Acest fapt ar dovedi relațiunile strânse dintre Moldova și Polonia și în domeniul politic și sub urmașul lui Ștefan, sub Iuga. O altă dovadă despre aceste relațiuni este și faptul că Petru, voievodul Moldovei, în anul 1384, supuse biserica armeană din Moldova, episcopului din Liov; în 1401, întemeindu-se la Suceava un episcopat armean, este supus la fel aceluiași mitropolit din Liov. Cf. P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava în Revista Istorică Română*, 1934, An. IV, p. 47—48.

²²⁶) *Archivum Ord. Praedicatorum* (Roma). *Regesta Generalia IV I*, f. 228—232. Cf. și W. Abraham, *Powstanie organizacy...*, p. 388—391 și R. Loenertz în *Archivum Fr. Praedicatorum*, IV, p. 44.

²²⁷) *Reg. Lat.* vol. 82, f. 247. Cf. și I. C. Filitti, o. c., p. 14—15.

fost întemeiată la 1380 cum rezultă din *Liber Cancellariae*²²⁸⁾ din acel an, sau înainte, cum ar reeși dintr'un document din anul 1295, dat de papa Bonifaciu VIII și din confirmarea acestui document, făcută de papa Leon X la anul 1513? Cercetătorii — începând cu Theiner care a publicat cel dintâi aceste documente²²⁹⁾, — cred că este vorba de o greșală, scriindu-se VIII în loc de VIII și astfel bula despre care este vorba ar fi dela papa Bonifaciu IX din 1395 și nu dela predecesorul său omonim din 1295, cu atât mai mult că în *Regesta Lateranensia*²³⁰⁾ se găsește un document de conținut identic dela Bonifaciu IX, pe când în registrele pontificale ale lui Bonifaciu VIII un astfel de document lipsește. Ar întări această ipoteză și faptul că în bula amintită se pomenește ca arhiepiscop de Strigoniu un Ioan, care ar fi Ioan de Kanisza (1388—1441), pe când pe la sfârșitul veacului al XIII-lea, arhiepiscop al Strigoniului era Lodomerius (1279—1299)²³¹⁾. Cu toate acestea se ivește și o contradicție în bula papei Bonifaciu IX din 1395. În acea scrisoare se spune: „olim Argensi diecesi“. Această contrazicere: întemeierea episcopatului în 1380 și atributul „olim“ cincisprezece ani mai târziu, s'ar putea explica prin faptul că episcopul numit la Argeș nu rezida în diecesa sa, lucru ce l-ar confirma și împrejurarea că la 1382 — numai după un an dela înființare — episcopul de Severin, Grigore, consacră un diacon la Câmpulung, în die-

²²⁸⁾ *Liber Cancellariae apostolicae vom Jahre 1380 und der Stilis palatii abbreviatus Dietrichs von Nicheim*. Ed. K. Erler. Leipzig, 1888, p. 25—26. W. Abraham, o. c., p. 281, în legătură cu această chestiune publică următoarea notiță: „Dominus noster d. Urbanus VI, VII idus maii (9 Mai 1380), erexit locum de Argos in Walachia maiori in civitatem et constituit ibi ecclesiam cathedralem, cui praefecit in episcopum Fr. Nicolaum Antonii Ord. Praed. et vocatur ecclesiae Argensis in provincia Colocensi“. Cf. și N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 250, n. 1. Karácsonyi L., *Az Argyasi (Argesi, Ardsisi) püspökség*. Budapesta, 1905, p. 4, adaogă o notiță, după care această episcopie ar fi fost înființată „ad instantiam Ludovici regis Hungariae“.

²²⁹⁾ *Vetera monumenta hist. Hungariae*. Vol. III, p. 602 și Hurmuzaki—Densușianu, *Documente*, I₁, p. 526 și I₂, p. 117—118.

²³⁰⁾ Vol. 74, f. 227—229.

²³¹⁾ C. Eubel, *Hierarchia catholica* . . . , p. 464.

cesa Argeșului²³²). După aceea, papa era informat din partea arhiepiscopului de Strigoniu, care avea tot interesul să-l informeze despre neexistența unui episcop acolo, pentru a-i fi încredințată lui administrarea diecesei; acelaș fapt explică și contrazicerea, după care episcopia de Argeș era supusă jurisdicțiunii arhiepiscopului de Strigoniu, pe când, de drept, era sub aceea a arhiepiscopului de Caloccea, că și episcopia Transilvaniei. Aceste explicațiuni ar fi mai acceptabile decât aceea pe care o da canonicul Auner și anume că ar fi vorba de o confuziune între episcopia de Milcov și cea de Argeș²³³), sau decât aceea pe care o da regretatul Nicolae Iorga și anume că atributul „olim” s’ar referi la unele teritorii transilvane, care înainte făcură parte din diecesa Argeșului și care acum ar fi fost deslipite stăpânirii lui Mircea și astfel și diecesei²³⁴), știut fiind că Mircea deținea în Transilvania, dacă nu chiar dela începutul domniei sale, cu siguranță de pe la 1388, teritorii mai întinse decât predecesorii săi și că Mircea a păstrat aceste posesiuni și mai târziu până la sfârșitul domniei^{234 bis}).

Pentru toate aceste cauze, episcopul numit trebuia să meargă în eparhia sa imediat, să locuiască acolo în persoană, nefiindu-i îngăduit să aibă alte beneficii în afară de orașul și

²³²) G. Wenzel în *Columna lui Traian*, III, 1872, p. 100—101. R. Căndea, *Der Katolizismus . . .*, p. 19, explică acest fapt prin confuzia ce domnia în curia romană, care, din cauza schismei ce se soluționează numai peste aproape o jumătate de veac, avea două cancelarii, cu doi papi, care vor fi numit fiecare câte un episcop pentru Țara Românească. N. Iorga în *Convorbiri Literare*, 1904, An. XXXVIII, p. 415, aduce o nouă explicație, care poate fi posibilă și anume, că după marea schismă apuseană fiecare dintre papi numește episcopi: Urban al VI-lea, papa italian, numește, la 1380 pe Nicolae, episcop de Argeș, întemeind diecesa, iar Clemente VII, papa avignones, numește la 1382 pe Grigore, care deși nu ia titlul de Argeș, ci pe acela de episcop al Severinului și al Țării Românești, era totuși episcop catolic în Țara Românească.

²³³) C. Auner, *Episcopia catolică a Argeșului* în *Revista Catholică*, 1914, An. III, p. 442.

²³⁴) N. Iorga, *Studii și documente*, I II, p. XXIV.

^{234 bis}) P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, p. 189—190.

diecesa de Argeș²³⁵). Această măsură era luată deoarece și ultimul episcop, Francisc din ordinul Carmeliților, numit în anul 1390 de acelaș papă Bonifaciu, cum reese din scrisoarea de numire a lui Gheorghe, nu fusese niciodată în diecesa sa și poate nici nu va fi fost consacrat. Astfel se explică și faptul că Gheorghe, numit la anul 1394, era considerat ca succesor al lui Nicolae Antoniu cel numit la 1380 și nu al lui Francisc, numit cu zece ani mai târziu. Nu se știe ce se va fi întâmplat cu acest Gheorghe, deoarece doi ani după numirea sa, la 1396, se găsea un Nicolae Andrei „Episcopus Argensis in Valachia”, care, în acest an, era scutit de dările ce trebuia să le plătească Sf. Scaun, din cauza sărăciei diecesei sale²³⁶). Nicolae Andrei nu va fi dezvoltat o activitate prea mare în diecesa ce i s'a încredințat spre păstorire, dacă va fi venit vreodată să o viziteze măcar, căci peste trei ani numai (1399), este numit un alt episcop la Argeș, cu numele tot Francisc²³⁷), căruia i se permite să poată fi consacrat de orice episcop catolic, după cum i se acordase acelaș favor, patru ani mai înainte, lui Ștefan Martini, ales episcop de Siret, dar acest fapt nu va aduce în viitor vreun prejudiciu arhiepiscopului de Caloccea, „cui prefata ecclesia metropolitico jure subesse dinoscitur”. Se vede că arhiepiscopul de Caloccea intervenise, după 1389, pe lângă papa Bonifaciu IX., pentru a-i fi recunoscut acest drept metropolitan asupra diecesei de Argeș și probându-i drepturile sale cu documente, acestea i-au fost recunoscute. În acelaș an al numirii, Francisc este scutit, după cum fusese scutit cu trei ani mai înainte prede-

²³⁵) „Volumus autem quod quam primum praesentes litteras habueris expeditas ad ecclesiam ipsam accedas et personaliter resides in eadem, quodque pontificalia extra civitatem et diocesim Ergensem exercere non possis”. *Reg. Lat.* vol. 82, f. 247. Cf. și I. C. Filitti, o. c., p. 14—15.

²³⁶) *Obligationes et Solutiones Camerae*, vol. 48, f. 227 v.

²³⁷) „Franciscus electus Argensi”, *Reg. Lat.* vol. 69, f. 134 v. Acesta este Francisc de S. Leonard cum rezultă dintr'o notă a *Indicelui* alcătuit de cardinalul Garampi și care se păstrează în sala de consultații a Arhivei Vaticane: „Franciscus de S. Leonard fit episcopus Argensi per obitum. A. B. Bonifacius 9. VII. 10, p. 87. *Indice*, vol. 478, f. 144 v. Volumul la care se referă nota din *Indice* lipsește din seria *Reg. Lat.*, fiind pierdut.

cesorul său Andrei, de dările ce reveneau papei, din aceleași motive²³⁸). Francisc va fi deținut foarte scurtă vreme demnitatea de episcop al Argeșului, dacă va fi fost consacrat în această demnitate, deoarece din bula de numire a lui Gheorghe Ioan, canonic de Cinci Biserici, ca episcop al Argeșului, la 1402, suntem informați că înaintea acestuia, un oarecare Ioan deținuse această demnitate. Ioan a putut fi episcop de Argeș între anii 1400—1402, așa dar între Francisc și Gheorghe Ioan. Noua numire se face pentru a nu rămâne „acea biserică mult timp vacantă” hotărînd, papa, cum făcuse și în cazurile precedente, ca noul episcop să plece îndată în diecesa sa și să nu poată deține beneficii bisericești în vreă altă diecesă²³⁹). Din aceeași zi — 20 Februarie 1402 — este datată și hotărîrea de a putea fi consacrat de către oricare episcop catolic specificînd, din nou, că acest fapt nu va prejudicia pe viitor dreptul metropolitan al arhiepiscopului de Caloccea²⁴⁰). Dar una din cauzele frecventelor schimbări de episcopi în diecesele din Țările Române fiind sărăcia „mensei episcopale”, în afară de atmosfera puțin favorabilă ce le-o creia populația ortodoxă, preoții și poate Domnii înșiși și continuile amenințări venite din partea Turcilor, care, între 1394—1402, călcară de mai multe ori pămîntul Țării Românești, papa permite, de data aceasta, noului numit, pentru comoditatea acestuia și fiindcă-l avea în considerațiune deosebită, să poată locui în oricare alt oraș sau diecesă și să-și poată exercita atribuțiunile din oricare alt oraș sau diecesă²⁴¹). În acest fel, papa însuși anulează dispozițiunile din bula de numire, recunoscînd titlul de „in partibus” pentru episcopatul catolic din Țara Românească. Dar episcopul Gheorghe Ioan nu

²³⁸) „Rev. Pater Dominus Franciscus Episcopus Argensis in Valachia, fuit hac vice dumtaxa a prestatione sui communis servitii liberatus propter paupertatem”. *Obligaciones et Solutiones*, vol. 52, f. 114.

²³⁹) *Reg. Lat.* vol. 103, f. 152.

²⁴⁰) *Reg. Lat.* vol. 103, f. 152.

²⁴¹) *Reg. Lat.* vol. 100, f. 202. Cf. *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Vatikani magyar okirattár. Ser. I, vol. IV, p. 410—412 și I. C. Filitti, o. c., p. 20—21.

se poate bucura de beneficiile acordate, deoarece în acelaș an moare²⁴²⁾).

În Țara Românească, înainte de a se fi întemeiat episcopia catolică de Argeș, se înființase cea de Severin, pe la anul 1376, dar episcopi ai acesteia nu se cunosc înainte de anul 1382, când se pomenește episcopul Grigore, ce consacra pe diaconul de Câmpulung²⁴³⁾. În *Bullarium Franciscanum*²⁴⁴⁾ se face amintire despre doi episcopi de Severin: unul numit la anul 1390, cu numele Luca Ioan din ordinul Franciscanilor²⁴⁵⁾ și altul numit după patru ani, cu numele Francisc de Minerva, din acelaș ordin, ca succesor al celui dintâi²⁴⁶⁾. Probabil că acești episcopi nu vor fi stat în diecesa în care au fost numiți, deoarece nu se cunoaște nicio urmă despre existența lor aici, în afară de cele două mărturii de mai sus și acelea probabile numai²⁴⁷⁾. De fapt în bula din 18 Iunie 1399, prin care se numea Nicolae Dumitru, preposit de Cenad, în demnitatea de episcop al Severinului, se spune că el este succesorul lui Grigore din 1382²⁴⁸⁾. Ca și episcopii de Argeș și Siret, tot așa

²⁴²⁾ Reg. Lat. vol. 103, f. 283.

²⁴³⁾ Acel Grigore, pomenit la anul 1246, este episcop de Geurino și nu de Severin, cum credea Pesty Fr., *A szörényi bántág és Szörény úrmegye, története*. Vol. I. Budapesta, 1878, p. 332.

²⁴⁴⁾ Vol. VII, p. 13, n. 5, p. 42, n. 8.

²⁴⁵⁾ „Die 13 Augusti 1390 Lucas Johannis Ord. Min. in (primum) episcopum Severinensis (Turnu Severin in Walachia) promotus esse dicitur“.

²⁴⁶⁾ „Die 18 Septembri 1394 Franciscus de Minerva alias de Meneva Ord. Min. ecclesiae Severinensis vac. per obitum Lucae Joannis (ex Ord. Min.) in episcopum praefati esse dicitur“.

²⁴⁷⁾ C. Auner, *Episcopia catolică de Severin*, în *Revista Catolică*, 1913, An. II, p. 156—157, explică acest fapt din pricina marei schisme apusene. Aceștia fiind numiți de către un antipapă, nu vor fi fost recunoscuți și astfel nici trecuți în registrele papale. St. Lupșa, *Catolicismul la Români din Ardeal și Ungaria până la 1556*. Cernăuți, 1929, p. 71, crede că nici n'a existat această episcopie și că numai călugării minoriți, cu grad de arhieri, din 1382 până în sec. XV îndeplineau rol de episcopi misionari, ceea ce este exagerat, cel puțin în ce privește sfârșitul veacului XIV, când e numit oficial episcop Nicolae Dumitru.

²⁴⁸⁾ Reg. Lat., vol. 72, f. 27. Cf. și *Monumenta Vaticana historiam regnē Hungariae illustrantia*, Ser. I, vol. IV., p. 135—136, 150.

și acesta de Severin, era obligat să meargă și să locuiască personal în diecesa Severinului²⁴⁹). Aceleași motive, ca și în cazul episcopului Gheorghe Ioan dela Argeș, determinară pe papa Bonifaciu IX să acorde și lui Nicolae Dumitru permisiunea sa-și poată păstra demnitatea de preposit în diecesa Cenadului²⁵⁰) și să poată fi sfințit din partea oricărui episcop catolic²⁵¹). Este interesant de observat numele noului episcop de Severin: Nicolae Dumitru, puțin frecvent în Occident și mai ales la catolici, ceea ce ar putea face să se creadă că acesta ar fi putut fi originar din părțile răsăritene, poate chiar din părțile unde-l găsim în funcțiuni bisericești, Banat, Severin și nu venit din Apus, cum se întâmpla de cele mai multe ori cu episcopii trimiși în părțile noastre.

* * *

În afară de Românii din Principate, amintiți ca popor în general, sau numai conducătorii politici și bisericești catolici ai acestuia, în documentele pontificale se mai întâlnesc Români, luați individual, răspândiți dincolo de granițele celor trei țări românești, îndeplinind funcțiuni bisericești, după trecerea lor la catolicism. Astfel la 26 Octomvrie 1390 se amintește un Stefan Mihail Românul, căruia i se acordă canonicatul bisericii Sf. Martin din Scepus, în arhidiocesa de Strigoni²⁵²), iar peste

²⁴⁹) „Ad predictam ecclesiam Zeurinensem accedas et personaliter resideas in eadem“.

²⁵⁰) *Ibidem*

²⁵¹) *Ibidem*.

²⁵²) „Dilecto filio Stephano Michaelis Olah canonico ecclesie Sancti Martini de Scepes, Strigoniensis diocesis, salutem“. *Reg. Lat.*, vol. 1, f. 66—67. Între anii 1245—1248 se amintește, un „Stephanus de Vancsa archiepiscopus Strigoniensis et S. R. E. cardinalis“. (Cf. N. Schmitth, *Episcopi Agrienses fide diplomatum concinati*. Vol. I. Tirnavia, 1768, p. 162), care ar putea fi un Vancea, Român; în 1291 se face amintirea unei „villae abatis Olach vocata“, în comitatul Pojon. (Cf. Wenzel G., *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. Arpádkori új okmánytár. Vol. X, p. 70); acel Ioan Bogdan de Dombre, arhidiacon al Aradului, amintit la 1352 nu poate fi decât Român. (Cf. *Reg. Vat.* vol. 213, f. 41, ep. 7); cinci ani mai târziu, este amintit un „Mihail zis Românul“, în importanta demnitate de canonic al

11 ani, canonicatul bisericii din Abaújvár în diecesa Agriei²⁵³). În alte două bule din 1402 se amintesc Românii din Cehoslovacia, din jurul Cașoviei și din Ungaria septentrională, o parte din care se convertise la catolicism²⁵⁴). Tot în Cehoslovacia și anume în Praga, se amintește la anul 1401, un „Petrus Wlach”, absolvit de excomunicarea ce se aruncase asupra lui²⁵⁵). Aceste documente aduc noi dovezi despre numărul mare și răspândirea Românilor în aceste părți din cele mai vechi timpuri, atestați și de alte documente precum și de toponomastică²⁵⁶).

Într'un document din anul 1391 se amintește un Român din Polonia, ajuns până în comitatul Gneznen, un „Johannes Alberti de Welachos”, căruia i se acordă unele beneficii bisericesti²⁵⁷). Românii din Polonia, ca și cei din Ungaria și din

întregii biserici catolice transilvane. (Cf. *Reg. Suppl.*, vol. 29, f. 142 și *Reg. Av.* vol. 137, f. 537—538).

²⁵³) „Stephanus Michaeli dictus Ola”. *Reg. Lat.* vol. 100, f. 149.

²⁵⁴) „Olachi et Ruteni inibi confinancium (Cașovia) ... multitudo et ipsorum infidelium nonnulli gratia eis afluente divina ad fidem catholicam se converterunt”. *Reg. Lat.*, vol. 102, f. 71—72. Cf. *Monumenta Vaticana Hungariae*. Ser. I, vol. IV, p. 415—417.

²⁵⁵) *Reg. Lat.*, vol. 89, f. 236.

²⁵⁶) În veacul al XIII-lea se amintesc nume de locuri de origină română ca: Bona, Crachun, Zembeta, Nanas, Kenes, Valasko, etc. Cf. N. Drăganu, *Românii în sec. IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticeii*. București, 1932, p. 329, 331.

Pe la 1363 în comitatul Ung. Bereg și Zemplen, se amintește o familie a voevodului român „Michaelis dictus Oláh”; un an mai târziu o „comunitas Walachorum”, în comitatul Bereg; pe la 1366 această comunitate avea și „iobagiones predictorum Olahorum”, după cum pe la 1370 din nou se amintește un „woewoda Walachorum” în acelaș comitat, Bereg. Cf. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, p. 170; I. Mihali, *Diplôme maramureșene*, p. 55, 59; N. Drăganu, o. c., p. 375 și T. Lehoczky, *Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek vagy soltézok intézményéhez*, în *Történelmi Társ.*, 1890, An. X, p. 167.

²⁵⁷) *Reg. Lat.*, vol. 31, f. 44—45. Este interesant de observat că acești Români din Polonia, sau dinspre Polonia, ajung până la Marca Neagră și în Crimeea. În socotelile orașului Caffa se amintesc, în anul 1470: Teodorus Velachus Pollanus și Simon Vellacus Pollanus, al căror nume este scris chiar ca și al lui „Johannes Alberti de Welachos”. Că erau Români, re-

Cehoslovacia, sunt amintiți începând cu sec. XII²⁵⁸). După înțemeierea Principatului Moldovei, unii dintre partizanii voevodului Sas, ca și mai târziu cu ocaziunea diferitelor conflicte între râvnitorii tronului moldovean, mulți Români trecură în Polonia²⁵⁹).

În această ordine de idei, înregistrăm și amintirea părții nordice a Moldovei, pentru prima oară cu numele de Bucovina, la anul 1392, cu douăzeci de ani înaintea amintirii cunoscute până acum, din anul 1412²⁶⁰).

* * *

Una dintre problemele ce preocupau în mod permanent pe suveranii din aceste părți europene, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, era pericolul turcesc. Spiritul de cruciată își manifesta ultimele reflexe și înercările de a grupa o rezistență împotriva lor se manifestau și la curtea pontificală. Astfel papa Urban V scria, la 1366, arhiepiscopului de Strigoniū și

zultă și din faptul că numai un an mai târziu, aceștia sunt amintiți numai cu numele de Român, fără atributul „Polanus”: Teodorus Velacho și Simion Velacho. Cf. N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 47—48.

²⁵⁸) În 1150 o regiune Bolochovo și „zemlja Boločovskaja”, iar la 1231—1235 și cnezii acelor Bolochovi. (Cf. *Letopis po Ipatskomu spisku*, p. 178, 511, 516).

²⁵⁹) Așa la 1359 se amintește un „Stephanus Valachus”, care era proprietarul unui întreg sat; la 1377 un „Lodomir Wolosin”. (Cf. *Akta Grodzkie i Ziemske z czasow czechy postpolitej Polskiej*. Sp. A. Stadnickiego. Vol. VII, Liuv, 1882, p. 3, 22). În 1386 se amintește un „Nayn vayvoda Walachorum”; în același an se donează terenuri „cum pascuis Walachorum”; în 1402 se amintește un „Laczko Walachus”. (Cf. *Ibidem*, p. 46 și T. Holban, *Românii pe teritoriul polon până în sec. XVII în Arhiva din Iași*, 1933, An. XL, p. 41—47). În sfârșit, chiar în Gneznen, se amintește, pe la 1420, una „domina Margareta relictă olim Walach” (Cf. *Monumenta medii aevi historica res gesta Poloniae illustrantia*. Vol. XVI, part. II, Ed. Dr. H. Lewicki, Cracovia, 1891, p. 55).

²⁶⁰) „Per obitum quondam Artleby de Bukowina”. *Reg. Lat.*, vol. 25, f. 146—148. Cu ocaziunea încheierii tratatului între Vladislav Jagello, regele Polonei și Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, la 1412, se amintește „maior Bukovina” și „minor Bukovina”. (Cf. Hurmuzaki—Densușianu. *Documente*, I₂, p. 485).

subalternilor săi, să predice o cruciată împotriva Turcilor, pentru că atacaseră și ocupaseră mai multe teritorii aparținătoare creștinilor²⁶¹). În acelaș an, scria regelui Ludovic al Ungariei, să acorde toate favorurile lui Ioan de Riparia, primul camerar al regelui Franței și însoțitorilor săi care mergeau să lupte împotriva Otomanilor²⁶²), poate în ajutorul regelui Ciprului și a cavalerilor Ierusalimitani, care în acest timp purtau războiul împotriva Turcilor²⁶³) și a lui Amedeo de Savoya ce întreprindea o expediție în Orient, în armata căruia se găseau și Români, cel puțin individual, cum este acel „Iohannes de Walacca” ce rămânea în slujba împăratului bizantin²⁶⁴).

Pericolul otoman creștea tot mai mult. Împériul bizantin, Bulgaria, Serbia și regiunile apropiate erau amenințate direct. Un Ioan Lascaris „miles Constantinopolitanus” din al cărui neam „plures imperatores fuisse percepimus”, scria Papa, se transferase în Ungaria, la 1373, pentru a se pune în slujba Regelui ungar și a lupta împotriva Turcilor²⁶⁵). După supunerea completă a Bulgariei și vasalitatea Serbiei, Muntenia și Ungaria erau amenințate direct. Câteva documente aduc știri referitoare la această problemă dela sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor. Un document din 1402 amintește expedițiunea Turcilor cari ajunseseră până în Transilvania și devastaseră orașul Brașov, împreună cu Românii²⁶⁶). Faptul se întâmplase într'o epocă anterioară, pe care documentul nu o precizează. Din cele cunoscute se poate însă stabili că Turcii împreună cu Românii putură ajunge până la Brașov numai în 1395. Sultanul Baiazid-Ilderim nu putea uita ocuparea Silistrei și a Dobrogei de către Mircea, căci participarea lui Mircea la lupta dela Cossovo, alături de Sârbi, la 1389, nu pare proba-

261) Hurmuzaki—Densușianu, o. c., p. 123—126.

262) *Reg. Vat.*, vol. 248, f. 70.

263) Hurmuzaki—Densușianu, o. c., p. 134—135.

264) N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 1.

265) *Reg. Vat.* vol. 269, f. 43.

266) *Reg. Lat.* vol. 9, f. 350.

bilă²⁶⁶ bis) De fapt Mircea se aștepta la o expedițiune turcească și de aceea strânge alianța cu Polonii, în 1390. Expediția Otomanilor bine pregătită, are loc în Octomvrie 1394. Cu toate că Mircea câștigase victoria dela Rovine, nu putuse înfrunța numărul mare al Turcilor și de aceea se retrase în Transilvania. Atunci Turcii, cărora li se alăturară și o parte dintre Români, partizani ai Voevodului Vlad, pus de Baiazid în locul lui Mircea, atacă Transilvania, ajungând până la Brașov, după cum rezultă din documentul amintit. În 1400²⁶⁷), când Turcii atacau din nou Transilvania, Românii nu sunt amintiți alături de ei, așa că știrea de mai sus trebuie să se refere la anul 1395²⁶⁷ bis).

La acest fapt se referă un alt document din 1396 în care papa spune că „mare mulțime de Turci au invadat și intenționează să invadeze Ungaria și alte regate și regiuni învecinate” și că nenumărați creștini „au fost duși cu ei, dintre care mai mulți au fost uciși cu cruzime” și prin urmare se cerea celorlalți regi și principii să vină în ajutorul regelui ungar. Acestora Papa le acorda decimele curiale provenite din orașul Oradea, din regiunea Albei Regale, din dieceza Vespreamului și din alte regiuni, decime ce erau destinate bisericii Sf. Petru și Pavel din Roma²⁶⁸). Era de așteptat ca puterea Semilunei să nu se oprească aci și de aceea măsuri preventive trebuiau luate. Sigismund, Regele Ungariei, hotărăște să organizeze în acelaș an 1390, o cruciată europeană. Rezultatul cruciatei a fost dezastruos, armata creștină fiind distrusă la Nicopole, în Septemvrie 1396. Era așa dar natural ca Turcii să continue acțiunile lor, în anii următori. Fiind cunoscute pregătirile Turcilor, în anul 1400 Papa Bonifaciu IX încearcă din nou formarea unei cruciate împotriva „Baisettum Principis Turcorum” care se pre-

²⁶⁶ bis). P. P. Panaitescu, o. c., p. 218—223.

²⁶⁷) I. Minea, *Principatele Române*, p. 70, 86 și P. P. Panaitescu, o. c., p. 282—283.

²⁶⁷ bis). Cf. și G. Gündisch, *Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15. Jahrht.*, în *Jahrbücher f. Geschichte Osteuropas*, 1937, II, p. 393.

²⁶⁸) *Reg. Lat.* vol. 37, f. 289—290.

gătea să extermină orașul Constantinopol și regiunile înconjurătoare și chiar să distrugă „*Walachiae et Ungariae regnum*”²⁶⁹), acordând indulgențe plenare tuturor acelor care vor participa la războiul împotriva păgânilor. În acelaș an, Papa mai face un apel la cruciată împotriva „*gentem Teucrorum*”, care în limba-jul popular se numesc Turci²⁷⁰), și care „*ad invadendum Walachiae et Ungariae regnum personaliter se accinxit*”²⁷¹). Repetatele încercări ale Papei și ale altor principii creștini din acea vreme, au rămas fără rezultat practic, Turcii prădând în adevăr în acel an Țara Românească. Le-a revenit Românilor singuri greaua sarcină de-a înfrunța năvala otomană, năvală pe care mândrii cavaleri apuseni n’au fost în stare să o stăvilească,

* * *

În puținele știri înfățișate am împărtășit, în mod sumar, unele rezultate ale documentelor ce am cules din arhive italiene cu privire la sec. XIII și XIV, pentru a le face cunoscute celor ce se interesează de aceste probleme, înainte de a putea fi tipărit însuși textul documentelor, când se va ivi prilej să fie comentate mai pe larg.

²⁶⁹) *Reg. Lat.* vol. 13, f. 52—53. „*Accensa velut ignis impietas persecutionis christianitatis crudelissimi videlicet Baïsetti Principis Turcorum prout lacrimosa insinuatione nobis Illustris Principis Manuelis Paleologi Imperatoris Constantinopolitani iam Apridem innotuit conflacis iuribus non solum ad exterminium civitatis Constantinopolitani et circumposite regionis ceterarumque regionum, terrarum que per fideles in illis partibus incoluntur sed etiam ad destructionem Walachiae et Ungariae Regnorum sicuti notorum est potentissime aspiravit et sicut quantum in ipso est fundatus nomen exercere christianum*”.

²⁷⁰) „*quā alias Turchi vulgariter appellantur*”.

²⁷¹) *Reg. Vat.* vol. 317, f. 18—20.

C U P R I N S U L

	Pag.
Introducere	5— 7
I. Secolul al XIII-lea	7—16
II. Secolul al XIV-lea	17—76

PUBLICAȚIUNILE INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ

a) ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ

- Vol. I. (1921—1922). Cluj, XVI+434 p.
Vol. II. (1923). București, XV+544 p.
Vol. III. (1924—1925). Cluj, X+1045 p.
Vol. IV. (1926—1927). Cluj, XXXII+751 p.
Vol. V. (1928—1930). Cluj, XII+793 p.
Vol. VI. (1931—1935). Cluj, XII+844 p.
Vol. VII. (1936—1938). București, XI+935 p.
Vol. VIII. (1939—1942). Sibiu, VII+582 p.
Vol. IX. (1943). Sibiu, IX+672 p.
Vol. X. (1944) în curs de apariție.

b) DOCUMENTE ISTORICE TRANSILVANE:

- Vol. I. (1599—1699). Cluj, 1940, XVI+522 p.
Vol. II. (1700—1781) în pregătire.

c) BIBLIOTECA ISTORICĂ ASTRA, publicată de Institutul de Istorie Națională, în colaborare cu Secțiunea Istorică a „Asociațiunii“:

1. I. Lupaș, *Epocile principale în istoria Românilor*, Ed. I, Cluj, 1927, 144 p.; Ed. II, Cluj, 1928, 144 p.
2. I. Lupaș, *Răscola țăranilor din Transilvania la 1874*. Cluj, 1933, 230 p.
3. Marina L. Vlasiu, *Problema transilvană; aspecte istorice* (sub tipar).

d) PUBLICAȚIUNI OCAZIONALE:

1. *Fraților Alex. și Ion I. Lapedatu*, volum omagial. București, 1936, LXXIV+905 p.
2. *La Transylvanie*, volum tipărit sub auspiciile Academiei Române. București, 1938, 858 p.
3. *Omagiu lui Ioan Lupaș*. București, 1943, LXVIII+926 p.

e) MONOGRAFII ISTORICE:

1. I. Lupaș, *Studii Istorice*, vol. III. Sibiu, 1941, 312 p.
2. I. Lupaș, *Studii Istorice*, vol. IV. Sibiu, 1943, 392 p.
3. C. Petranu, *Studien zur Kunstgeschichte Siebenbürgens* (sub tipar).
4. I. Mogași I. Crăciun, *Un sfert de veac de istoriografie românească transilvană* (în pregătire).
5. I. Lupaș, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der siebenbürgischen Dörfer* (în pregătire).

f) BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ:

- I. Nicolae Drăganu, *Toponimie și Istorie*. Cluj, 1928, II+178 p.
- II. Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la Români, 1566—1608*. Cluj, 1928, 214 p.
- III. Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*. Cluj, 1938, IV+240 p.
- IV. David Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*. București, 1939, 206 p.
- V. Aurel Decei, *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor istorice armenesti*. București, 1939, 198 p.
- VI. Marina I. Lupas, *Mitropolitul Sava Brancovici*. Cluj, 1939, 126 p.
- VII. Sebastian Stanca, *Vieața și activitatea Episcopului Vasile Moga*. Cluj, 1939, 125 p.
- VIII. Dimitrie Braharu, *Chestiunea Română în Italia în timpul Memorandului*. Sibiu, 1942, 142 p.
- IX. Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*. Schița tomului III, publicată cu o introducere și cu note, de Ștefan Pascu. Sibiu, 1943, XX+172 p.
- X. Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei, 1691—1774*. Sibiu, 1943, 108 p.
- XI. Helmut Klima, *Guvernatorii Transilvaniei, 1774—1867*. Sibiu, 1943, 112 p.
- XII. Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul veacului al XVI-lea*. Sibiu, 1944, 314 p.
- XIII. Mihail Pădan, *Cehi, Slovaci și Români din veacul al XIII—XVI-lea (sub tipar)*.
- XIV. Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi*. Sibiu, 1944, 125 p.
- XV. Teodor Bălan, *Din activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina la 1848*. Sibiu, 1944, 130 p.
- XVI. Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*. Blaj, 1944, 366 p.
- XVII. Ioan Moga, *Voevodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*. Sibiu, 1944, 100 p.
- XVIII. D. Prodan, *Teoria imigrației Românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Sibiu, 1944, 174 p.
- XIX. Ștefan Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria Românilor în sec. XIII și XIV*. Sibiu, 1944, 77 p.

